

Witold Sobczak

Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim

Język jako wyznacznik tożsamości narodowej w europejskim systemie prawnym

Tożsamość to wyobrażenie człowieka o tym, kim jest jako jednostka i czym jest zbiorowość bądź zbiorowości, do których przynależy, bądź chce przynależać. Tak pojmowana tożsamość nie jest ani jednorodna, ani jednowymiarowa. Zarówno jednostka jak i zbiorowość mogą mieć kilka tożsamości. Wyróżnia się zwykle tożsamość narodową, etniczną, grupową, językową, religijną, społeczną, klasową, kulturową, zawodową a nawet seksualną. Tożsamość powstaje w procesie komunikowania się, na jej kształtowanie ma wpływ rodzina, szkoła, gmina religijna, grupa rówieśnicza, w późniejszym wieku częstokroć służba wojskowa, miejsce pracy. Istotny wpływ na kształtowanie się wszelakich tożsamości mają środki społecznego przekazu, w ostatnim czasie głównie telewizja i internet, wcześniej w większym stopniu książki i filmy. Tak więc tożsamość kształtowana jest w procesie komunikacji jako zjawisko kulturowe¹. Zależy ona jednak od nie tylko od otoczenia społecznego, ale także przyrodniczego, wytworów materialnych, wydarzeń, w których człowiek uczestniczy, zachowań symbolicznych, jest efektem oddziaływania wielu, bardzo różnorodnych elementów, rzeczywistości aktualnej jak i tej, która istniała w przeszłości².

Tożsamość indywidualna, zwana także osobową, związana jest z zakorzenieniem, autonomią, poszanowaniem samego siebie, poczuciem przyna-

¹ J. Mikułowski-Pomorski, *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*, Kraków 2006, s. 57–82.

² L. Dyczewski, D. Wadowski, *Wstęp*, [w:] L. Dyczewski, D. Wadowski (red.), *„Tożsamość polska w odmiennych kontekstach”*, Lublin 2009, s. 5–6. Zob. także wieloaspektowe rozważania P. Ścigaja dotyczące zagadnienia tożsamości narodowej, tamże obszernie zestawienie literatury P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa. Zarys problematyki*, Kraków 2012. Por. R. Zendrowski, J. Pieńkowski, *Kwestie narodowościowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Zagadnienia teoretyczne*, Warszawa 2014; R. Radzik (red.), *Tożsamości zbiorowe Białorusinów*, Lublin 2012; A. Piotrowski, *Proces kształtowania tożsamości narodowej w dyskursie potocznym i publicznym*, [w:] W. Wesołowski, J. Włodarek (red.), *Kręgi integracji i rodzaje tożsamości. Polska. Europa. Świat*, Warszawa 2005, s. 327–340; A. Jawłowska, *Pytania o europejską tożsamość XXI w.*, [w:] J. Gąssowski, J. Goćkowski, K. M. Machowska (red.), *Problemy cywilizacyjne naszej współczesności*, Pułtusk 2007, s. 7–10; Z. Pucek, *Tożsamość w kulturowej przestrzeni*, ibidem, s. 86–100.

leżności. Powstaje i kształtuje się w wyniku właściwej człowiekowi chęci szukania swego miejsca w zbiorowości, w społeczeństwie. Budując swoją tożsamość człowiek stara się odnieść ją do obszaru wyznaczonego przez różne grupy i zbiorowości, do których przynależy lub chce przynależeć³. Tożsamość kulturowa uważana jest za najważniejszy rodzaj tożsamości zbiorowej, który „polega na historycznie uwarunkowanym, kulturowym sposobie zachowania przez daną zbiorowość ludzką, istnienia i ciągłości gatunku oraz równowagi biopsychicznej”. W literaturze podkreśla się, że na tożsamość kulturową składają się „elementy dziedzictwa nawet całkowicie lub częściowo zdezaktualizowane”, składowe elementy danej kultury oraz kontekst zewnętrzny równorzędnych czy nierównorzędnych kontaktów z innymi kulturami, tak w chwili obecnej jak i w przeszłości⁴. W procesie budowania tożsamości zbiorowych największą rolę odgrywał język, będący potem elementem świadomości narodowej. Pamiętać jednak należy o wpływie wartości kulturowych, zwłaszcza duchowych⁵, religii⁶, mitach

³ Zob. w tym przedmiocie M. Jarymowicz, *Tożsamość jako efekt rozpoznawania siebie wśród obcych*, [w:] P. Boski, M. Jarymowicz, H. Malewska-Peyre, *Tożsamość a odmienność kulturowa*, Warszawa 1992, s. 12.

⁴ K. Kwaśniewski, *Tożsamość kulturowa*, [w:] Z. Staszczak, *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*, Warszawa – Poznań 1987, s. 351–352. Por. także A. Szyfer, *Tożsamość kulturowa. Implikacje teoretyczne i metodologiczne*, [w:] I. Bukowska-Floreńska (red.), przy współudziale H. Rusek, *Śląsk Cieszyński i inne pogranicza w badaniach nad tożsamością etniczną, narodową i regionalną. Studia etnologiczne i antropologiczne*, t. 1, Katowice 1997, s. 159 i n.

⁵ L. Dyczewski, *Wartości kulturowe ważne dla polskiej tożsamości*, [w:] L. Dyczewski, D. Wadowski, op. cit., s. 149–179. Zob. także L. Dyczewski (red.), *Wartości w kulturze polskiej*, Lublin 1993, *passim*; idem, *Miejsce i funkcje wartości w kulturze*, [w:] L. Dyczewski (red.), *Kultura w kręgu wartości*, Lublin 2001, s. 29–47. Na kulturę jako jeden z podstawowych składników scalających tożsamość europejskich społeczeństw zwracał uwagę K. Pomian. Zob. idem, *Europa i jej narody*, Warszawa 1992, s. 136 i n.; idem, *Historia. Nauka wobec pamięci*, Lublin 2006, s. 130–135, 165–175.

⁶ F. Adamski, *Tożsamość religijna w społeczeństwie pluralistycznym*, [w:] L. Dyczewski, D. Wadowski, op. cit., s. 305–314; G. Babiński, *Religia i tożsamość narodowa – zmieniające się relacje*, [w:] M. Kępnny, G. Woroniecka, *Religia i kultura w globalizującym się świecie*, Kraków 1999, s. 200; A. Posern-Zieliński (red.), *Etniczność a religia*, Poznań 2003, *passim*; M. Sobecki, *Profile identyfikacyjne w analizie tożsamości kulturowej*, [w:] L. Dyczewski, D. Wadowski, op. cit., s. 38–39; J. Mariański, *Kościół katolicki w społeczeństwie obywatelskim. Refleksje socjologiczne*, Lublin 1998, s. 100–105; W kwestii zależności między tożsamością narodową religijną, zob.: J. Szymd, *Religia a identyfikacja narodowa*, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 1994, nr 7; idem, *Polski fenomen religijny – historia i współczesność*, „Euhemer. Przegląd Religioznawczy” 1991, nr 2, s. 47–54; E. Nowicka, *Polak – katolik. O związkach polskości patriotycznej z katolicyzmem w potocznej świadomości Polaków*, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 1992, nr 1, s. 134–153; L. Zachariasz, *Religia a tożsamość narodowa*, [w:] *Idea narodu w kulturze narodów słowiańskich*, (red.) T. Chrobak, Z. Stachowski, Rzeszów 1997, s. 7–24. Zdaniem Janusza Mariańskiego, „można przypuszczać, że Polska pozostanie w zsekularyzowanej Europie <<przypadkiem szczególnym>> ze znaczącą rolą religii w życiu społecznym. J. Mariański, *Religijność w społeczeństwie polskim w perspektywie zsekularyzowanej Europy*, [w:] *Kregi integracji i rodzaje tożsamości. Polska Europa Świat*, (red.) W. Wesołowski, J. Włodarek, Warszawa 2005, s. 35–383; W kwestii roli chrześcijaństwa, a w szczególności protestantyzmu w kształtowaniu narodu w Europie zob. A. Hastings, *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion, and Nationalism*, Cambridge

narodowych⁷. Właśnie mity, siła tradycji, historia, powodują, że ludzie utożsamiają się nie tylko z obecnymi, ale i przeszłymi państwami, a ich tożsamość narodowa rzutowana jest głęboko wstecz, pozostając nadal wielowarstwową. Pozwala to także trwać świadomości narodowej, mimo braku własnego państwa⁸. Nie można także pomijać oddziaływania elit politycznych⁹, intelektualnych, artystycznych, autorytetów moralnych, pisarzy, poetów, a w ostatnich czasach osób powszechnie znanych, zwłaszcza tych, które pełnią funkcję publiczne, w szczególności polityczne, społeczne i zawodowe. Religia, będąca niewątpliwie czynnikiem etnotwórczym, ma istotny wpływ na kulturę i kształtowanie się języków, aczkolwiek siła takiego oddziaływa-

1997, *passim*; J. Hearn, *Rethinking Nationalism. A Critical Introduction*, Basingstoke 2006, s. 217.

⁷ D. Wadowski, *Tożsamościowa funkcja polskich mitów narodowych*, [w:] L. Dyczewski, D. Wadowski, op. cit., s. 423–438. Zob. także L. Kolakowski, *Obecność mitu*, Wrocław 1994, zwłaszcza s. 25–40 i 125 in.; T. Biernat, *Mit polityczny*, Warszawa 1989, zwłaszcza s. 15–76 i 164–293; M. Bobrownicka, *Narkotyk mitu*, Kraków 1995, s. 21–32; M. Kosman, *Mity w polskiej literaturze historycznej*, [w:] Z. Drozdowicz (red.), *Mity historia i struktura mistyfikacji*, Poznań 1997, s. 102–110; M. Siwiec, *Mit mesjaństwa polskiego narodu wybranego*, [w:] Z. Drozdowicz, op. cit., s. 11–124; M. Golka, *Mit jako zwornik kultury i polityki*, [w:] Z. Drozdowicz, op. cit., s. 9–19; J. Topolski, *Mity a problem prawdy historycznej*, [w:] A. Barszczewska-Krupa (red.), *Historia. Mity. Interpretacje*, Łódź 1996, s. 15–28; J. Basista, *Historia, aksjologia, mit. Kilka uwag o relacjach między nimi*, [w:] A. Barszczewska-Krupa (red.), op. cit., s. 63–72; G. Markiewicz, *W kręgu badań nad mitem historycznym. Stan badań i postulaty badawcze*, [w:] A. Barszczewska-Krupa (red.), op. cit., s. 73–78; R. Wapiński, *Mit – nauyk i kreowanie (na podstawie stosunków do narodów Rzeczypospolitej na przełomie XIX i XX wieku)*, [w:] A. Barszczewska-Krupa (red.), op. cit., s. 147–166; S. Filipowicz, *Mit i spektakl władzy*, Warszawa 1998, s. 42 i n.; B. Szacka, *Mity a rzeczywistość społeczeństw nowoczesnych*, [w:] E. Mokrzycki, M. Ofierska, J. Szacki (red.), *O społeczeństwie i teorii społecznej. Księga poświęcona pamięci Stanisława Ossowskiego*, Warszawa 1985, s. 489; A. Wojtas, *Mit demokracji politycznej a demokratyzacja*, [w:] W. Wojdyła, *Wychowanie a polityka. Mity i stereotypy w polskiej myśli społecznej dwudziestego wieku*, Toruń 2000, s. 22–23; M. Jaskulski, *Historia i mit historyczny w doktrynie politycznej*, „Historyka” 1984, t. 14, s. 49–66; P. Pawełczyk, *Charakterystyka mitu politycznego*, [w:] K. Borowczyk, P. Pawełczyk (red.), *W kręgu mitów i stereotypów*, Poznań – Toruń 1993, s. 14–19; P. Marciszuk, *Mit, filozofia, literatura*, [w:] A. Kowalczykowa, *Zbliżenia: literatura, historia, obraz, mit...*, Warszawa 1998, s. 33–58; M. Bobrownicka (red.), *Mity narodowe w literaturach słowiańskich*, Kraków 1992, *passim*; R. Piotrowski, *Mity i podania a tożsamość narodowa i kulturowa*, „Społeczeństwo i Polityka. Pismo Edukacyjne” 2006, 3–8, s. 44–54; Mity, w tym w szczególności mity narodowe, częstokroć oparte są na fałszerstwach. Zob. w tym przedmiocie Z. Skrok, *Słowiańska moc czyli o niezwykłym wkroczeniu naszych przodków na europejską arenę*, Warszawa 2006, s. 163.

⁸ Węgierscy mieszkańcy Słowacji czują się związani z państwem nieistniejącym w obecnych granicach; Katalończycy, różniący się językowo od Hiszpanów, ale żyjący z nimi w jednym państwie, kultywują swoją odrębność; Szkoci, nieodróżniani często przez większość Polaków od Anglików, nawiązują do nieistniejącego, suwerennego królestwa szkockiego itd. Tak więc granice polityczne nie zawsze pokrywają się z językowymi i tymi, które tkwią w świadomości mieszkańców. Zob. w tym przedmiocie R. Szul, *Język, naród, państwo. Język jako zjawisko polityczne*, Warszawa 2009, s. 28–29.

⁹ G. Adamczyk, *Polska między narodem a Europą. Próba typologizacji postaw polskich parlamentarzystów wobec tożsamości narodowej i europejskiej*, [w:] L. Dyczewski, D. Wadowski, op. cit., s. 261–274; L. Hooghe, G. Marks, *Tożsamość wielorakie*, „Nowa Europa. Przegląd NATOliński” 2007, 1(5), s. 56–117.

nia bywa różna w zależności od okresu historycznego i obszaru. Podkreśla się przy tym, że podziały religijne są wyraźniejsze od tych, które kształtuje język¹⁰.

Pojawia się pytanie, jakie elementy składają się na świadomość narodową. Leszek Kołakowski wskazuje, że składa się na nią pięć elementów¹¹: „duch narodowy” – znajdujący swój wyraz w swoistych formach życia kulturalnego i duchowego, istnienie pamięci historycznej – na którą składa się wspólnota symboli, wiedza, język i dziedzictwo kultury¹², zdolność projektowania przyszłości (w tym obrona, edukacja, ochrona przyrody), zdefiniowane granice terytorium oraz umiejscowienie początku swojej grupy (legendy, historia, ochrona dobrego imienia)¹³. Tak więc pole tożsamości wyznaczają: język, dziedzictwo kulturowe, pamięć historyczna, wspólnota symboli, granice terytorialne, ewentualnie, także religia.

Większość narodów wydaje się mieć ambicję kształtowania jedności językowej i politycznej, a przy okazji rzeczywistości ekonomicznej. Istota języka w kształtowaniu świadomości narodowej zdaje się polegać na tym, że z jednej strony pełni on funkcję komunikacyjną służąc porozumiewaniu się ludzi, z drugiej symboliczną, pozwalając na utożsamianie się z określonym językiem, co prowadzi do integracji społeczności¹⁴.

Zgodnie z koncepcją kulturową, naród jest ukształtowaną w toku rozwoju historycznego społecznością, której członkowie uczestniczą we wspólnej kulturze narodowej obejmującej język, obyczaje, sztukę i naukę, działalność gospodarczą, tradycje i inne formy aktywności¹⁵. W tym ujęciu naród jest wspólnotą kultury. Wspólnota ma formę nie tylko faktyczną, lecz także ideologiczną, gdyż w tworzeniu kultury członkowie narodu kierują się pewnymi

¹⁰ H. Rusek, *Religia a tożsamość pogranicza*, [w:] O. Šrajerová, *Otázky národní identity – determinanty a subjektivní vnímání v podmínkách současné multietnické společnosti. Slezský ústav, Dokumentační a informační středisko Rady Evropy*, Opava – Praha 2001, s. 80–89.

¹¹ L. Kołakowski, *O tożsamości zbiorowej*, [w:] idem, *Moje słuszne poglądy...*, op. cit., s. 162; zob. także idem, *O stereotypach narodowych*, [w:] *Mini-wykłady o maxi-sprawach. Seria druga*, Kraków 2001.

¹² Na kulturę jako jeden z podstawowych składników scalających tożsamość europejskich społeczeństw zwracał uwagę K. Pomian. Zob. idem, *Europa i jej narody...*, op. cit., s. 123 i n.; idem, *Historia. Nauka wobec pamięci*, Lublin 2006, s. 130–135, 165–175.

¹³ Zdaniem Zygmunta Baumana, tożsamość Europejczyków jest i będzie kształtowana przez wspólne wartości. Zob. tegoż, *Europa – niedokończona przygoda*, Kraków 2005, s. 188. Godzi się jednak zauważyć, że dostrzegane „wspólne wartości” narodów Europy niekoniecznie muszą być zbieżne z wartościami, którym hołdują Polacy.

¹⁴ B. Wyderka, *Język jako wyznacznik odrębności etnicznej*, [w:] *Národnostní menšiny na telomu tisícletí. Slezský ústav Slzského Zemsko muzea v Opavi, Dokumentační a informační středisko Rady Evropy v Praze*, Oprawa – Praha 2002; R. Szul, op. cit., s. 21–24.

¹⁵ J. Wiatr, *Naród i państwo. Socjologiczne problemy kwestii narodowej*, Warszawa 1973, s. 189–207; por. także J. Sobczak, *Podstawy wiedzy o państwie i prawie*, Poznań 2002, s. 28–29; A. Kłosowska, *Teoretyczne spory na temat narodu a ujęcie kulturologiczne i indywidualizujące*, „Przeгляд Zachodni” 1994, 4 (273), s. 1–8.

ideałami narodowymi, wizją, ideologią, aspiracjami w zakresie różnych dziedzin kultury¹⁶. Tak więc w tym ujęciu świadomość narodowa jest istotnym elementem konstytuującym naród w obrębie zbiorowości ludzi zamieszkujących określone terytorium. W myśl innych koncepcji naród bywa utożsamiany ze wspólnotą dziejową, wytworem historii, wielką grupą społeczną, zamieszkującą określone terytorium, posługującą się tym samym językiem, mającym określoną kulturę, poczucie więzi oraz świadomość odrębności od innych, które to cechy kształtują tożsamość narodową¹⁷. Niekiedy wskazuje się przesłanki obiektywne wytwarzające wspólnotę narodową, a mianowicie: terytorium, obszar wspólnego zamieszkiwania, język, wspólnotę dziejów i kultury, dominujące instytucje społeczne, większy lub mniejszy stopień integracji ekonomicznej (ryнку narodowego) i państwo. Czynniki subiektywne to: indywidualność, charakter lub psychika narodu, poczucie wzajemnej więzi, świadomość odrębności od innych¹⁸.

W myśl koncepcji etniczno-genealogicznej naród ujmowany jest jako jedna wielka fikcyjna rodzina, w której dominuje endemiczna kultura, tradycja i język. Etniczny model określa członkostwo narodu jako organicznie nieuniknione.

W nowszej literaturze przedmiotu mówi się obecnie raczej o podejściach teoretycznych, stylach badań i koncepcjach¹⁹. Podejście „prymordialistyczne” (występujące w wariacie psychologicznym i socjologicznym) zakłada bytowość pierwotność narodu i grup etnicznych²⁰. W podejściu „obiektywistycznym” usiłuje się scharakteryzować naród przez wyliczanie jego atrybutów i cech²¹. Podejście „subiektywistyczne” akcentuje problematykę samoświadomości oraz tożsamości narodowej²². Koncepcja „komunikacyjna” widzi w narodzie efekt procesów komunikacyjnych określonej społeczności²³. Po-

¹⁶ S. Ossowski, *Więź społeczna i dziedzictwo krwi*, [w:] *Dzieła*, t. 2, Warszawa 1966; idem, *Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzny*, [w:] *Dzieła*, t. 3, Warszawa 1967, s. 210 i n.; idem, *O ojczyźnie i narodzie*, Warszawa 1984.

¹⁷ I. Rycerska, *Grupy narodowe i etniczne w systemie politycznym Kanady*, Kielce 2003, s. 17.

¹⁸ J. Wiatr, *Naród i państwo*, Warszawa 1969, s. 185; idem, *Spółczesność. Wstęp do socjologii systematycznej*, Warszawa 1979, s. 377; J. Stefanowicz, *Bunt mniejszości*, Warszawa 1977, s. 34.

¹⁹ J. Kurczewska, *Naród w socjologii i ideologii polskiej*, Warszawa 1996. Por. także W. Deutsch, *Nationalism and Social Communication*, Cambridge 1966, s. 97; W. Connor, *Ethnonationalism. The Quest for Understanding*, Princeton 1994, s. 102 i n.

²⁰ O podejściu prymordialistycznym w ujęciu psychosocjologicznym zob. C. Geertz, *The Interpretation of Culture*, New York 1973, s. 255–310; idem, *Ethnic Conflict: three alternative terms*, „Common Knowledge” 1993, t. 2, s. 54–55; E. Shils, *Primordial, personal, ascribed and civil ties*, „British Journal of Sociology” 1957, nr 7, s. 113 i n.; F. Barth (red.), *Ethnic Groups and Boundaries*, Bergen-Oslo, London 1969, passim.

²¹ A.D. Smith, op. cit., s. 56 i n.

²² W. Connor, *Ethnonationalism*, s. 105 i n.

²³ W. Deutsch, *Nationalism*, s. 99; por. także A. Sadowski, *Pojęcie grupy etnicznej w socjologii*, „Studia Socjologiczne” 1973, nr 4, s. 183–184; W. Pawluczuk, *Światopogląd jednostki w warunkach rozpadu społeczności tradycyjnej*, Warszawa 1972, s. 36; R.K. Merton, *Teoria socjo-*

dejście „instrumentalistyczne” zasada się na przekonaniu, że naród to wytwór nacjonalizmu²⁴.

logiczna i struktura społeczna, Warszawa 1982, s. 351 i n.; R. Radzik, *Między zbiorowością etniczną a wspólnotą narodową*, Lublin 2000, s. 19 i n.; idem, *Od zbiorowości etnicznej do wspólnoty narodowej. Podstawowe pojęcia układu etniczno-narodowego w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku*, „Studia Socjologiczne” 1999, nr 2, s. 32 i n.; idem, *Formowanie się narodów w Europie Środkowo-Wschodniej*, „Kultura i społeczeństwo” 1993, nr 4, s. 17–34; M. Maus, *Oeuvres*, Edition du Minuit, Paris 1969, s. 596.

²⁴ E. Hobsbawm, *Debunking Ethnic Myths*, „Open Society News” 1994; idem, *Nations and Nationalism since 1780. Programme Myth, Reality*, Cambridge 1990, s. 8, idem, *Narody i nacjonalizm po 1780 roku. Program, mit, rzeczywistość*, Warszawa 2010; B. Anderson, *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, Kraków-Warszawa 1997, passim; H. Kohn, *The Idea of Nationalism*, New York 1945; E. Gellner, *Narody, nacjonalizm*, Warszawa 1991, s. 11 i n., 69 i n., 161 in. Począwszy od wystąpienia E. Gellnera badania nad narodem jako zjawiskiem socjologicznym, historycznym, politycznym i prawnym zostały zdominowane przez rozważania odnoszące się do fenomenu nacjonalizmu. Dociekania te zapoczątkował jeszcze F. Meinecke w mocno już dzisiaj zapomnianym dziele *Weltbürgertum und Nationalstaat* (Berlin 1908), dzieląc nacjonalizmy na „polityczne”, ukształtowane przez wspólną historię i postuluje przekształcenie państwa we wspólnotę równoprawnych obywateli, oraz „kulturowe”, odwołujące się do wspólnoty języka, kultury i religii, dążące do swobodnego rozwoju indywidualności narodowej. Pewnym nawiązaniem do tej koncepcji na gruncie polskim były rozwiązania R. Dmowskiego, który wśród licznych więzi łączących naród wyodrębniał dwie podstawowe: po pierwsze – wspólne dzieje i współzycie ludzi w ciągu następujących po sobie pokoleń pod jedną władzą; po drugie – wspólność życia duchowego, opartą na języku. (por. R. Dmowski, *Zagadnienia środkowo- i wschodnio-europejskie*, [w:] *Wybór pism*, Nowy York 1988, t. 3, s. 284–287). Wydarzenia polityczne sprawiły, że stanowisko R. Dmowskiego, stygmatyzowane przez niektórych publicystów naukowych jako „szowinistyczne”, poszło praktycznie w niepamięć. Wypada jednak odnotować dość dużą zbieżność poglądów R. Dmowskiego i przywołanego wyżej E. Gellnera. Bardzo popularna w USA i na zachodzie Europy dychotomiczna koncepcja podziału nacjonalizmów, wspomnianego wyżej, H. Kohna zasada się na założeniu, że między niemieckim nacjonalizmem a nacjonalizmem Europy Środkowej istnieją podstawowe różnice. Systematyczny wykład poglądów H. Kohna przedstawił L.L. Snyder, *The Meaning of Nationalism*, New Brunswick-New Jersey 1962, s. 118–120. Szczegółową dyskusję z koncepcjami H. Kohna przeprowadza A. Kemiliäinen w pracy: *Nationalism. Problems Concerning the World. The Concept and Classification*, Iwaskyla 1964, s. 115–142. Jakkolwiek idee H. Kohna nie są obecnie szczególnie popularne, to jednak legły one u podstaw podziału nacjonalizmu na nacjonalizm „obywatelski” i „etniczny”. Por. w tym ostatnim względzie L. Greenfeld, *Nationalism. Five Roads...* W kwestii nacjonalizmu zob. także K. Kwaśniewski, *O nacjonalizmie inaczej*, „Sprawy Narodowościowe – Seria Nowa” 1996, t. V, z. 1(8), s. 59–82; E. Shils, *Naród, narodowość i nacjonalizm a społeczeństwo obywatelskie*, s. 9 i n.; J. Wiatr, *Powrót do historii. Nacjonalizmy w erze postkomunistycznej*, „Sprawy Narodowościowe – Seria Nowa” 1994, t. III, z. 1(4), s. 9–18; K. Kwaśniewski, *Konflikt etniczny*, „Sprawy Narodowościowe – Seria Nowa” 1994, t. III, z. 1(4), s. 39–52; D. Langwiesche, *Naród, nacjonalizm, państwo narodowe. Stan i perspektywy badań*, „Sprawy Narodowościowe – Seria Nowa” 2002, z. 20, s. 56; inny przegląd badań przynosi artykuł T. Kamusella, *Nacjonalizm i jego badacze (z perspektywy anglosaskiej)*, *Przegląd literatury*, „Sprawy Narodowościowe – Seria Nowa” 2001, z. 18, s. 121–146; K. Jaskułowski, *Co to jest nacjonalizm*, „Sprawy Narodowościowe – Seria Nowa” 2001, z. 18, s. 81–92; K. Skubiszewski, *Nacjonalizm w dzisiejszej Europie*, „Sprawy międzynarodowe” 1993, nr 3, s. 24; T. Sokołowski *Typologia nacjonalizmów i ich przejawy*, [w:] S. Helnarski (red.), *Nacjonalizm, konflikty narodowościowe w Europie Środkowej i Wschodniej*, Toruń 1994, s. 39 i n.; J. Fiszer, *Źródła nacjonalizmu w postkomunistycznej Europie i metody ich przezwyciężania*, [w:] *Świat i Polska u progu XXI wieku*, M. Szczepaniak (red.), Toruń 1994, s. 64 i n.; T. Paleczny, *Kontrowersje teoretyczne wokół socjologicznych ujęć nacjonalizmu*, „Sprawy Narodowościowe – Seria

Według liberalnych koncepcji angielskich i francuskich, opartych na założeniach ideologii J. G. von Herdera i J. G. Fichtego²⁵, państwo tożsame jest z suwerennym narodem, czyli z ludem, jako wspólnotą języka i kultury. W toku modernizacji państwa, popularnej w XIX w., następuje dalsza presja ze strony władz na integrację narodową i językową ludności, to wywołuje działania obronne ze strony tych grup społecznych, które widzą zagrożenie i obawiają się, że utracą swój język i kulturę ulegając asymilacji²⁶. Inspiracją dla postaw obronnych jest romantyczna idea narodu jako wspólnoty języka i stanowisko, w myśl którego każdy naród ma prawo do posiadania własnego państwa. W toku rozwoju gospodarczego, wraz z postępem w dziedzinie łączności i transportu, umacniają się i rozbudowują więzi społeczne. Wątpliwości niekiedy budzi w literaturze to, czy wszystkie grupy etniczne przetrwały się w narody i czy różnice kulturowe, religijne, skupienie terytorialne, zbiorowa organizacja, są wystarczające do wykształcenia tożsamości narodowej, czy też konieczne jest jeszcze istnienie wspólnego języka²⁷. Język uważany był za niezwykle ważny czynnik narodotwórczy, będący obecnie wyznacznikiem tożsamości narodowej, w przeszłości właśnie kształtujący tę tożsamość. Zauważa się jednak, że w Europie Zachodniej w okresie przednarodowym, zanim doszło do powstania wspólnot etnicznych, język nie pełnił roli podstawowego czynnika etnotwórczego o zasięgu ponadlokalnym, gdyż na tym obszarze, do połowy XVI w. języki występowały wyłącznie lub przeważnie

Nowa” 1994, t. II, z. 2(5), s. 19–30; W. J. Burszta, *Etnonacjonalizm. Nauka w poszukiwaniu sensu wydarzeń*, ibidem, s. 31–42; G. Michałowska, *Współczesny nacjonalizm a państwo*, [w:] *Państwo we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, E. Haliżak, (red.), Warszawa 1995, s. 17; G. Mojsiewicz, *Złożoność kwestii narodowej i nacjonalizmu*, [w:] *Obycy – Sąsiedzi – Niechciani partnerzy*, K. Glass (red.), Poznań-Toruń 1995, s. 35, i n.; J. Berlin, *Nacjonalizm. Zlekceważona potęga*, [w:] idem, *Dwie koncepcje wolności*, Warszawa 1991, s. 207–214; ciekawą koncepcję nacjonalizmów, chociaż opartą na dość ubogiej i nie do końca reprezentatywnej literaturze przedmiotu – na co zwracałem uwagę autorowi w recenzji wydawniczej – prezentuje praca S. Wojciechowskiego *Nacjonalizm w Europie Środkowo-Wschodniej*, Wrocław 1998, s. 15–52. Niezwykle pesymistyczną wizję nacjonalizmu jako siły głęboko destrukcyjnej, rozsadzającej układy polityczne i próby budowania światowego ładu kreśli D.P. Moynihan, mocno podkreślając, iż w nauce brak zgodności co do takich podstawowych terminów jak: „naród”, „grupa etniczna”, „mniejszość narodowa” czy „narodowość”. Por. D.P. Moynihan, *Pandaemonium. Ethnicity in International Politics*, Oxford 1994, s. 107–182.

²⁵ Omówienie poglądów J. G. Fichtego i J. G. von Herdera, zob. S. Wright, *Language Policy and Language Planning. From Nationalism to Globalisation*, Palgrave Macmillan 2004.

²⁶ I. Wallerstein, *Koniec świata jaki znamy*, Warszawa 2004, s. 100 i n.

²⁷ W. Żelazny podkreśla, że język jest głównym i najważniejszym czynnikiem pozwalającym na wyodrębnienie grupy etnicznej, pozwalającym na zachowanie komunikacji w obrębie grupy, aczkolwiek państwo może przypisać językowi określone zadania polityczne (irlanckie – gaelickie – w Irlandii, białoruski na Białorusi są językami narodowymi, oficjalnymi i urzędowymi, ale jednocześnie językami mniejszościowymi, o których statusie politycznym i społecznym decyduje państwo. Język, jak podkreśla ten autor jest zjawiskiem językoznawczym, filozoficznym, literackim, społecznym, estetycznym, ale także politycznym. Polityka „językowa” jest czynnikiem, który wzmacnia lub osłabia pozycję języków według kryteriów politycznych. Zob. W. Żelazny, *Etniczność. Ład – konflikt – sprawiedliwość*, Poznań 2006, s. 85 i n. oraz 132–140.

w formie gwar (dialektów). Podziały językowe były nieostre, nie było wyraźnej granicy językowej, dzielącej „innych” od „swoich”. Taka granica istniała tylko na styku języków odległych, uniemożliwiających porozumiewanie się, np. słowiański i germański²⁸. Język jako jeden z wyznaczników tożsamości narodowej pełni funkcję komunikacyjną, pozwalającą na porozumiewanie się ludzi i identyfikacyjną (symboliczną), integrującą ludzi, pozwalającą im na utożsamianie się z innymi jednostkami posługującymi się tym samym językiem. Spornym jest, czy naród wykreował państwo, czy państwo wykreowało język. Natomiast ukształtowanie się języka literackiego uznaje się za tożsame z ukształtowaniem wspólnoty kulturowej²⁹. W literaturze podkreśla się, że naród świadomy swego istnienia, posługujący się własnym językiem stara się nadać mu możliwie najwyższy status polityczny, społeczny i psychologiczny, wprowadzić go do sfery publicznej, uczynić z niego język urzędowy oraz język nauczania. W razie prób tworzenia społeczności ponadnarodowych, polem konfliktów musi w tej sytuacji być sprawa języka, chyba że równoprawnionymi miałyby być dwa, co zdarza się w historii, lub więcej języków.

Szczególnie interesujące wydają się te rozwiązania, które podejmują próbę sformułowania definicji narodu poprzez wyliczenie elementów składających się na to pojęcie. Według G. Kellasa, naród tworzą czynniki o charakterze obiektywnym: terytorium, język, religia, wspólne pochodzenie, aczkolwiek nie wszystkie występują w odniesieniu do każdego narodu oraz czynniki subiektywne: świadomość odrębności narodowej i demonstrowane przez ludzi przywiązanie do niej³⁰. M. Ryan stwierdza, że naród cechuje „świadomość narodowa”, język, doświadczenie historyczne, geografia, religia i ogólne czynniki kulturowe³¹. Zdaniem J. Krejciego i V. Velimskiego, naród określają czynniki obiektywne: terytorium, państwo, kultura, historia oraz mająca charakter subiektywny świadomość narodowa³².

Od definicji narodu odchodzi wielu badaczy w tym w Polsce Marek Waldenberg, który proponuje zastąpienie definicji modelem bądź typem idealnym narodu. Jego zdaniem, na takowy model składają się: wspólny język; terytorium, na którym mieszka określona zbiorowość lub jej znacząca część i które uważa ona za swoją ziemię ojczystą; dziedzictwo kulturowe, z którym znaczna część zbiorowości identyfikuje się jako z własnym; partycypowanie w kulturze narodowej; wspólna dla członków takiej społeczności dość bogata symbolika, a więc wspólny zasób uczuć i myśli; przeświadczenie o wspólnym

²⁸ F. de Saussure, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, Warszawa 2002, s. 7 i n.

²⁹ Socjolingwiści zdają się opowiadać za tezą, że naród jest pierwotny w stosunku do języka narodowego. Zob. T. Judt, D. Lacorne (red.), *Language, Nation, and State. Identity Politics in a Multilingual Age*, New York, 2004, s. 4 i n.

³⁰ G. Kellas, *The Politics of Nationalism and Ethnicity*, London 1991, s. 2–3.

³¹ M. Ryan, *Nationalism, Ethnicity and European Unity: An Irish Perspective*, bmrw (powielony tekst wykładu wygłoszonego w Oxfordzie 14 listopada 1993 r.

³² J. Krejčí, V. Velimsky, *Ethnic and Political Nations in Europe*, London 1981, s. 44 i n.

pochodzeniu etnicznym większości przedstawicieli zbiorowości; znaczne poczucie wspólnoty istniejące w ramach takiej społeczności między ludźmi różnych klas i warstw społecznych; istnienie w przeszłości lub obecnie państwa traktowanego jako swoje bądź wola i dążenie do stworzenia państwa, ewentualnie chęć uzyskania autonomii³³.

Wielu badaczy posługuje się terminem „grupa etniczna” bądź „mniejszość etniczna” w odróżnieniu od pojęcia naród, nie bacząc na wątpliwości co do zakresu tego terminu³⁴. W literaturze podkreśla się, że status mniejszości etnicznej może nabyć każda grupa wyodrębniająca się ze społeczności z uwagi na różnice: rasowe, językowe i kulturowe bądź pochodzenie narodowe.

Nie ulega wątpliwości, że język jest tym elementem, który najsilniej kreuje tożsamość człowieka, zwłaszcza narodową³⁵. Nie wolno jednak zapominać o istniejących w tym względzie wyjątkach. I tak Irlandczycy posługujący się na co dzień językiem angielskim i niepamiętający zupełnie o galicym, kształtowali swoją tożsamość nie tyle w oparciu o język, ile odwołując się do historii i religii, odmiennej od dominującego w Wielkiej Brytanii protestantyzmu. Język niemiecki jest językiem, którym posługują się zarówno obywatele Austrii jak i Republiki Federalnej Niemiec – a więc nie stał się on podstawowym elementem kształtującym tożsamość narodową. Niewiele, jak się wydaje, brakowało do tego, aby język polski w procesie kształtowania nowoczesnego narodu litewskiego i takiegoż państwa stał się – jako język dominujący w warstwie osób wykształconych, żyjących na obszarze późniejszej Republiki Litewskiej – językiem urzędowym w tym państwie³⁶. To właśnie język, zrozumiały dla jednych a niepojęty dla innych, dzieli w pierwszym rzędzie ludzi na swoich i obcych. Na dalszym planie podział ten może pogłębiać lub łagodzić religia, kultura, rasa. Język stał się także jedną z podstaw pojawienia się grup etnicznych i narodów, przyczynił się do powstania państw, chociaż w tym ostatnim przypadku nie zawsze i niekoniecznie, miał

³³ M. Waldenberg, *Narody zależne*, s. 23–24. Stanowisko Waldenberga wydaje się zbieżne z poglądami B. Andersona, według którego wspólnoty etniczne i narodowe nie powinny być rozpatrywane przez pryzmat ich domniemanej „autentyczności” lub „fałszywości”, ale z punktu widzenia stylu, w jakim są wyobrażone jako zbiorowe konstrukty wyobraźni, gdyż naród jest „wyobrażoną wspólnotą polityczną”, por. B. Anderson, op. cit. s. 15 i n.

³⁴ Por. krytyczne uwagi w pracy S. Schnappera, *La Communauté des citoyens. Sur l'idée moderne de nation*, Paris 2003, s. 18.

³⁵ Zwraca na to uwagę Z. Bokszański, por. idem, *Ponowoczesność a tożsamość narodowa*, [w:] K. Górlach, M. Niezgodna, S. Seręga (red.), *Władza, naród, tożsamość: studia dedykowane prof. Hieronimowi Kubiakowi*, Kraków 2004, s. 112; por. także F. Grucza, *Język (Narodowy) – Tożsamość (Narodowa) – Integracja (Europejska)*, [w:] E. Jeleń, M. Rauen, M. Świątek, J. Winiarska (red.), *Zmiany i rozwój języka oraz tożsamości narodowej – trendy w procesie integracji europejskiej*, Kraków 2002, s. 25 i n.

³⁶ W kwestii tej por. J. Tazbir, *Polskie oświecenie wobec problemów asymilacji*, [w:] J. Tazbir, *Pokuszenie historyczne. Ze świata szabel i kontuszy*, Łomża 2011, s. 65; także Cz. Miłosz, *Ogród nauk*, Lublin 1986, s. 129 i n.

znaczenie dominujące³⁷. Fakt, że język tak dalece określa istnienie narodu, a co za tym idzie także mniejszości narodowej, powodował, że przez długi czas nie można było opracować zadawalającej wszystkie podmioty prawa międzynarodowego definicji mniejszości narodowych³⁸. Nie negując związków języka z państwem pamiętać jednak należy, że zasięg władzy państwowej i kształt granic jednostek administracyjnych od czasów najdawniejszych aż po oświecenie nie pokrywał się z zasięgiem terytorialnym języków narodowych i etnicznych³⁹.

Płaszczyzną krystalizacji tożsamości, a potem uczuć narodowych była w pierwszym rzędzie kultura i język, gdyż przynależność państwowa związana była z dynastią i politycznymi instytucjami politycznymi. Znaczenie języka jako elementu tożsamości a potem świadomości narodowej wzrasta w okresie krucjat. W czasach je poprzedzających wystarczał każdy język, umożliwiający wzajemne zrozumienie. Funkcje te najczęściej pełniła łacina⁴⁰. B. Zientara podkreśla, że począwszy od XIII w. język zaczął coraz powszechniej odgrywać rolę istotnego składnika cech narodowych, rywalizując z mniej precyzyjnym pojęciem „narodu”, przy czym, rolę taką odgrywał również w społeczeństwach wieloetnicznych⁴¹.

Państwa, przynajmniej od czasów nowoczesnych, w praktyce od schyłku XVIII wieku, zaczęły przywiązywać olbrzymią wagę do kwestii językowych, prowadząc w tym względzie określoną politykę⁴², częstokroć zmierzającą do

³⁷ Zob. W. Żelazny, op. cit., s. 132 i n.; idem, *Nierozwiązywalne równania etyczne*, Rzeszów 2008, s. 105–133; A. Kłosowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 2005, s. 42 i n.; W. Kornański, *Status Quo Approval, Autonomy Or Secession? Ethno – Regionalistic Movements as the Form of Nationalism in Contemporary Europe*, „Warsaw Special Convention of the ASN”, 18 VII, por. idem, *Pragmatycy i idealisci. Rodowód, typologia i ewolucja ugrupowań politycznych nacjonalizmu irlandzkiego w XX wieku*, Pułtusk – Warszawa 2001, s. 27 – 74.

³⁸ W kwestii tej zob. J. Sobczak, *Wokół problemu definicji mniejszości narodowych*, „Środkowo-europejskie Studia Polityczne” 2003, nr 1, s. 25–61.

³⁹ B. Zientara, *Świt narodów europejskich. Powstawanie świadomości narodowej na obszarze Europy pokałolińskiej*, Warszawa 1985, s. 128 i n. oraz 330 i n.; w kwestii kryzysu świadomości europejskiej zob. P. Hazard, *Kryzys świadomości europejskiej 1680–1715*, Warszawa 1974, s. 281 i n. oraz 339 i n.

⁴⁰ Problem języka dotyczył oczywiście warstw politycznie, naukowo, gospodarczo i religijnie aktywnych. W mniejszym stopniu dotyczył ludności chłopskiej. Na kwestie te w odniesieniu do Wielkiego Księstwa Litewskiego zwraca uwagę J. Bardach. zob. idem, *O świadomości narodowej Polaków na Litwie i Białorusi w XIX–XX wieku*, [w:] *Między Polską etniczną a historyczną. Polska myśl polityczna XIX i XX w.*, t. VI (red.) W. Wrzesiński, Wrocław 1988, s. 224–270.

⁴¹ B. Zientara, *Struktury narodowe średniowiecza. Próba analizy terminologii przedkapitałistycznych form świadomości narodowej*, „Kwartalnik Historyczny” 1977, nr 2, s. 287–310; idem, *Świadomość narodowa w Europie Zachodniej w średniowieczu. Powstanie i mechanizmy zjawiska*, [w:] *Państwo, naród stany w świadomości wieków średnich*, Warszawa 1990, s. 11, idem, *Świt narodów europejskich...*, op. cit., s. 11–28 i 330–356.

⁴² W literaturze istnieje spór o definicję polityki językowej oraz o odróżnienie jej od „planowania językowego”. W kwestiach tych zob. J. Łuczak, *Polityka językowa Unii Europejskiej*, Warszawa 2010, s. 13–18. Zob. także L. Cooper, *Language Planning and Social Change*, Cambridge 1989, s. 43–44.

przyznania jednemu z języków pozycji dominującej. Wynikało to z przyjmowanej dość łatwo koncepcji państwa narodowego, z utożsamiania narodu i państwa i identyfikowania przedstawicieli określonego narodu jako obywateli⁴³. Nie wdając się w szczegóły wypada zauważyć, że w przeważającej większości państw, nawet europejskich, władze publiczne po dziś bardzo niechętnie godzą się, także w państwach wielonarodowych na to, aby ich obywatele identyfikowali się z innym językiem, niż język urzędowy określonego państwa lub dominujący w tym państwie. W wieku XIX rozpoczął się także proces ujednoczania języków narodowych, do czego przyczyniła się szkoła, powszechna edukacja, armia pochodząca z powszechnego poboru, nowe środki komunikacji, ułatwiające wewnętrzną migrację oraz nowe środki przekazywania informacji. Języki stały się symbolem politycznej autonomii i bronią w konfliktach politycznych. W niektórych państwach, jak np. w Cesarstwie Austro-węgierskim bądź w Imperium Rosyjskim, wielojęzyczność stawała się źródłem problemów, gdyż użytkownicy poszczególnych języków zaczęli domagać się najpierw autonomii językowej, a potem politycznej⁴⁴.

W gruncie rzeczy nie wypracowano żadnych kryteriów pozwalających rozróżnić naród od mniejszości narodowych bądź etnicznych. Najrozsądniejsze wydaje się przyjęcie tezy, iż mniejszość narodowa to taka część ludności państwa, która legitymując się własną kulturą, przeświadczeniem o wspólnym pochodzeniu, często językiem, religią i zamieszkująca (ale nie zawsze) wspólne terytorium, różni się od narodu tworzącego określone państwo. Oczywiście, teza ta okaże się nieprawdziwa lub nie do końca prawdziwa w odniesieniu do państw wielonarodowych.

Problem ochrony języków mniejszości narodowych w poszczególnych państwach wiąże się ściśle z potrzebą ochrony samych mniejszości⁴⁵. Zgadając się generalnie z koniecznością takiej ochrony dyskutowano zwykle pojęcie mniejszości i zakres praw, jakimi takowa mniejszość winna się cieszyć. Nie wdawano się natomiast w rozważania odnoszące się do podstaw aksjologicznych takich regulacji, zadowalając się co najwyżej stwierdzeniem,

⁴³ Por. w tym przedmiocie P. Burke, *Języki i społeczności w Europie wczesnonowożytnej*, Kraków 2009, s. 257. Por także B. Jernudd, M. Shapiro (red.), *The Politics of Language Purism*, Berlin 1989; G. Thomas, *Linguistic Purism*, London 1991.

⁴⁴ Zob. P. Burke, op. cit., s. 252–253.

⁴⁵ W kwestii tej zob. G. Janusza, *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*, Lublin 2011, zwłaszcza s. 257–688. Por. także J. Sobczak, *Europa mniejszości. Standardy prawne ochrony mniejszości narodowych i etnicznych oraz ich realizacja w polskim systemie prawnym*, [w:] M. Musiał-Karg, *Europa XXI w. Perspektywy i uwarunkowania integracji europejskiej*, Poznań 2007, s. 167–201; idem, *Ochrona mniejszości narodowych w prawie europejskim*, [w:] W. J. Burszta, M. J. Dudziak, R. Piotrowski (red.), *Europa – Slavia – Germania. W poszukiwaniu tożsamości*, Warszawa – Gorzów Wielkopolski 2009, s. 167–188; idem, *Mniejszości narodowe zagrożeniem dla bezpieczeństwa Polski?*, [w:] S. Wojciechowski, A. Potyrała (red.), *Bezpieczeństwo Polski. Współczesne wyzwania*, Warszawa 2014, s. 105–122; idem, *Wokół problemu definicji mniejszości narodowych*, op. cit., s. 25–62.

że ochrona mniejszości narodowych, a co za tym idzie językowych, stanowi realizację praw człowieka. Ochrona praw mniejszości narodowych, w tym także potrzeba ochrony języka mniejszości, należą do tych zagadnień, które od dawna pozostają w centrum uwagi organizacji i instytucji międzynarodowych będąc także przedmiotem regulacji w odpowiednich traktatach i umowach międzynarodowych⁴⁶.

Przejawem trudności związanych z próbami prawniczego zdefiniowania kategorii „mniejszość etniczna” bądź „mniejszość narodowa” jest treść art. 27 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych⁴⁷. W tekście tego przepisu odstąpiono od próby określenia pojęcia „mniejszość narodowa” lub „eticzna”, stwierdzając, że w państwach, „w których istnieją mniejszości etniczne religijne lub językowe, osoby należące do tych mniejszości nie mogą być pozbawione prawa do własnego życia kulturalnego, wyznawania i praktykowania własnej religii oraz posługiwania się własnym językiem wraz z innymi członkami danej grupy”. Analiza tego sformułowania prowadzi do wniosku, że istnienie mniejszości w określonym państwie zależne jest od uznania tego faktu przez władze tego państwa, które muszą uznać egzysten-

⁴⁶ Postanowienia dotyczące ochrony mniejszości religijnych zawierał m.in. traktat pokojowy w Augsburgu z 1555 r., Traktat Wiedeński 1606 r., traktat westfalski z 1648 r., traktat oliwski 1660 r. między Polską a Szwecją mający zagwarantować ochronę praw społeczności katolickiej w protestanckiej Szwecji i paryski 1763 r. – pomiędzy Anglią i Francją w sprawie ochrony społeczności anglikańskich w Kanadzie. Problemu ochrony mniejszości narodowej dotyczyły też postanowienia Kongresu Wiedeńskiego z 1815r., którymi chciano min. w traktatowy sposób uregulować sytuację społeczności polskiej. Postanowienia te nie wytrzymały jednak próby czasu. Kongres berliński wprowadził do aktu z 13 lipca 1878 r. wiele postanowień, na mocy których narzucono mniejszym państwom bałkańskim zobowiązanie do czynienia różnic w zakresie praw politycznych pomiędzy ich poddanymi różnych wyznań. Zob. J. Makowski, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 1948, s. 118–119; W. J. Zaleski, *Międzynarodowa ochrona mniejszości*, Warszawa 1932, s. 8 i n.; V.B. Bouffał, *Ochrona mniejszości w Prawie Narodów*, Warszawa 1928, s. 10 i n.; E. Cohen, *La question juive devant le Droit international public*, Paris 1922, s. 12 i n.; J. Sułkowski, *The Problem of International Protection of National Minorities*, New York 1944, s. 6; J.F. Duparc, *Le protection des minorities de race, de langue et de religion*, Paris 1922, s. 75–77; por. także S. Sierpowski, *Wokół znaczenia międzywojennych koncepcji międzynarodowej ochrony mniejszości*, „Sprawy Narodowościowe – Seria Nowa” 1996, t V, z. 1 (8), s. 91–102; idem, *Mniejszości narodowe jako instrument polityki międzynarodowej w latach 1919–1939*, Poznań 1986; idem, *Minorities in the System of the League of Nations* [w:] P. Smith (red.), *Ethnic Groups in International Relations*, New York 1991, s. 13–37; S. Bartsch, *Mindersheitenschutz in der internationalen Politik. Völkerbynd und KSZE/OSZE in neuer Perspektive*, Opladen 1994. W traktacie berlińskim narzucono mniejszym państwom bałkańskim zobowiązania do nie czynienia różnic pomiędzy poddanymi różnych wyznań (Bułgarii dotyczył art. V, Czarnogóry – XXVII, Serbii – XXXV, Rumunii – XLIV, Turcji – LXII).

⁴⁷ Pakt ten został uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 16 grudnia 1966 r. Polska ratyfikowała go 3 marca 1977 r. Dz. U. 1977, Nr 39, poz. 167. W toku prac nad Międzynarodowym Paktem, proponowano definicję, w świetle której mniejszości narodowe to „oddzielne lub odrębne grupy ludności, należycie zdefiniowane i od dawna osiedlone na terytorium danego państwa”. Propozycja ta razi swoją niedookreślonością. Trudno ustalić jaka jest różnica między „oddzielnymi” i „odrębnymi” grupami, co oznacza „należycie zdefiniowana” oraz jaką ma treść sformułowanie „od dawna osiedlone”.

cję mniejszości w swoich granicach i przyznać jej wskazane w treści przepisy prawa. Możliwa jest oczywiście i taka sytuacja, że władze państwowe przeczą istnieniu mniejszości, którą uznaje społeczność międzynarodowa⁴⁸. W doktrynie pojawiły się wątpliwości co do tego czy treść art. 27 Międzynarodowego Paktu dotyczy jedynie obywateli danego państwa czy też mieszkańców nie koniecznie będących obywatelami⁴⁹. W literaturze podkreśla się, że art. 27 Międzynarodowego Paktu stanowi klauzulę generalną, która ma charakter dodatkowy w stosunku do innych praw zawartych w Pakcie. Jednak może – w odróżnieniu od art. 14 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (dalej EKPCz) – stanowić samodzielną podstawę naruszenia, gdyż chroni prawa podmiotowe osób należących do mniejszości⁵⁰.

W systemie prawa międzynarodowego publicznego (uniwersalnego) w 1979 r. przedstawiono projekt konwencji o prawach osób należących do mniejszości narodowych, etnicznych, i religijnych, ale do uchwalenia jej nie doszło z racji wątpliwości co do treści definicji „mniejszość”. Przyjęto jednak 18 grudnia 1992 r. jako rezolucję 47/135 Deklarację o Prawach Osób Należących do Mniejszości Narodowych i Etnicznych⁵¹.

W systemie prawa Rady Europy Komitet do spraw Problemów Prawnych i Administracyjnych Zgromadzenia Konsultacyjnego (obecnie Parlamentarnego) Rady Europy już w 1949 r. uznał, iż istnieje potrzeba zapewnie-

⁴⁸ Treść art. 27 niektóre państwa odebrały jako możliwość określenia czy na ich terytorium istnieją mniejszości. Przy tej okazji Francja złożyła oświadczenie, że art. 27 nie znajduje zastosowania na jej terytorium, gdyż nie ma tu mniejszości. Stanowiska tego nie podzielił Komitet Praw Człowieka, czego dowodem są orzeczenia w sprawach, m.in. Hopu and Beisert vs. Francji (549/93). Por. *Concluding Observations on France (1997)*, UN doc. CCPR/C/79/Add.80; S. Joseph, J. Schulz, M. Castan, *The International Covenant on Civil and Political Rights, Cases, Materials and Commentary*, Oxford 2004, s. 757–759 i 779.

⁴⁹ F. Capotorti stał na stanowisku, że termin „mniejszość” dotyczy jedynie obywateli, a cudzoziemców i imigrantów chronią inne normy prawa międzynarodowego. Zob. F. Capotorti, *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, United Nations, New York 1979, UN-Doc. E/CN.4/Sub.2/384. Odmienne Manfred Nowak wywoził, że wykładnia językowa prowadzi do wniosku, że treść art. 27 Międzynarodowego Paktu dotyczy nie tylko obywateli, gdyż posługuje się pojęciem „osoby”. Zob. M. Nowak, *U.N. Covenant on Civil and Political Rights*, CCPR Commentary, Kehl 2005, s. 645.

⁵⁰ C. Mik, *Ochrona mniejszości narodowych w prawie europejskim*, „Państwo i Prawo”, 1996, nr 3, s. 32. Podobne stanowisko zajęto w pkt. 6.1 ogólnego komentarza Komitetu Praw Człowieka w zakresie art. 27 Międzynarodowego Paktu. Por. *General Comment No 23(50)*, art. 27 – Report of Human Rights Committee, t. I, A/49/40, New York 1994.

⁵¹ Deklaracja praw osób należących do mniejszości narodowych lub etnicznych, religijnych i językowych, 18 grudnia 1992 r., UN Doc. E/CN.4/1992/48. Deklaracja nie była przedmiotem szczególniejszej uwagi w literaturze. Odnoszą się doń m.in. P. Thornberry, *The UN Declaration on the rights of persons belonging to national or ethnic, religious, linguistic minorities: Background, analysis and observations*, w: A. Phillips, A. Rosas, „The Un Minority Rights Declaration”, Turku 1993, s. 40; T. Białek, *Międzynarodowe standardy ochrony mniejszości narodowych i ich realizacja na przykładzie Białorusi, Litwy i Ukrainy*, Warszawa 2008, s. 57–80. Zob. także C. Mik, *Ochrona mniejszości...*, s. 32.

nia szerszej ochrony mniejszościom narodowym⁵². Jednak w art. 14 EKPCz stwierdzając, że „Korzystanie z praw i wolności wymienionych w niniejszej konwencji powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów, jak: płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie bądź z jakichkolwiek przyczyn”⁵³, ani w żadnym innym przepisie nie zdefiniowano pojęcia mniejszości narodowej. W orzecznictwie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości na tle art. 14 Konwencji ugruntował się pogląd, iż przepis ten nie ma samodzielnego bytu prawnego, jako że wywołuje on skutki jedynie w związku z „korzystaniem z praw i wolności” chronionych przez inne przepisy Konwencji i Protokół do Konwencji⁵⁴.

⁵² *Draft Report of Committee of Experts on Human Rights to the Committee of Ministers Relating to the Rights of National Minorities*, Strasburg 27 February 1973, DH/Exp./73/7, s. 1–2; B. Gronowska, *Rada Europy wobec problemu mniejszości narodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1991, Nr 10, s. 111–122.

⁵³ Dz.U. 1993 Nr 61, poz. 284.

⁵⁴ Na takim stanowisku stawał Europejski Trybunał Praw Człowieka wielokrotnie, m.in. w decyzji z 7 listopada 2002 r. 48542/99; Henryk Zawadka przeciwko Polsce, LEX nr 56779. Dokonując wykładni art. 14 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Trybunał w Strasburgu w pierwszym rzędzie musiał się odnieść do problemów związanych z używaniem swojego języka przez mniejszości narodowe. Nie wykorzystał jednak tej okazji do sformułowania próby definicji „mniejszości narodowej” bądź „języka mniejszości”. Stwierdził jednak, że używanie swojego języka przez mniejszość narodową nie podlega żadnym ograniczeniom, z wyjątkiem tych, które dotyczą limitacji wolności wypowiedzi i są ustanowione w Europejskiej Konwencji. Stanowisko to zostało wypracowane na tle tzw. belgijskiej sprawy językowej (orzeczenie z 23 lipca 1968; A. 6, s. 34). Por. Application Nr 1474/62, „Yearbook of the European Convention of Human Rights”, vol. 6, s. 332 i 340–342. Zob. także M.A. Nowicki, *Europejska Konwencja Praw Człowieka. Wybór orzecznictwa*, Warszawa 1999, s. 549. Zdaniem Europejskiego Trybunału, można używać języka mniejszościowego zarówno prywatnie, jak i publicznie. Interpretując dyspozycję art. 14 Europejskiej Konwencji, odwoływano się do art. 10 tegoż aktu. Warto przy tym zauważyć, że jakkolwiek sprawy takie przewijały się w orzecznictwie Europejskiego Trybunału, to jednak nie wypracowano jeszcze przekonującego, w pełni uzasadnionego stanowiska w kwestii wywieszania i wystawiania na widok publiczny napisów o charakterze prywatnym i publicznym w języku mniejszości narodowej. Zaskakujące może być także stanowisko Trybunału w sprawach nauczania w języku mniejszości narodowej. Zauważając, że prawo do pobierania nauki w języku mniejszości jest jednym z podstawowych elementów pozwalających na zachowanie tożsamości narodowej i stwierdzając, że w tym zakresie nie są dopuszczalne żadne wyjątki i ograniczenia, Trybunał jednocześnie stwierdził, że zagwarantowanie tego prawa nie pociąga za sobą żadnych pozytywnych (zwłaszcza finansowych) obowiązków państwa. Europejski Trybunał Praw Człowieka wielokrotnie podkreślał, że nie każde wyróżnienie lub zróżnicowanie ma cechy dyskryminacji, lecz jedynie takie, które nie ma wystarczającego uzasadnienia, prawnie dopuszczalnego celu lub nie zachowuje uzasadnionej proporcji między użytymi środkami a celem przewidzianym do osiągnięcia. Zob. Abdulazsz, Cabales i Balkandali przeciwko Wielkiej Brytanii 28 maja 1985, A. 94; Juze przeciwko Austrii 28 października 1987, A. 126; Darby przeciwko Szwecji 23 października 1990, A. 187, poz. 31; Radke przeciwko Holandii 21 lutego 1997, RJD 1997-1, poz. 39; cyt. za M.A. Nowicki, *Europejska konwencja Praw Człowieka. Wybór orzecznictwa*, s. 549–550; także Rasmusen przeciwko Danii, orzeczenie z 28 listopada 1984, A. 87, cyt. za *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Orzecznictwo*, t. 2 „Prawa do życia i inne prawa”, oprac. M.A. Nowicki, Kraków 2002, s. 1462.

W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych Rada Europy porzuciła próby zdefiniowania pojęcia „mniejszość narodowa” podejmując problem rozwiązania położenia prawnego mniejszości. Tych właśnie kwestii dotyczyła większość opracowanych w tym czasie raportów, rezolucji i projektów⁵⁵. Jednak w Rekomendacji 1134/1990 Zgromadzenia Parlamentarnego stwierdzono, że mniejszość narodową stanowią „oddzielne lub odróżniające się grupy, dobrze określone i zamieszkiwane na terytorium państwa, których członkowie są obywatelami tego państwa i mają pewne religijne, językowe, kulturowe lub inne cechy charakterystyczne, odróżniające ich od większości populacji”⁵⁶.

⁵⁵ W 1978 r. po raz pierwszy zgłoszono propozycję opracowania Europejskiej Karty Praw Kulturowych Mniejszości Narodowych. W 1981 r. Zgromadzenia Parlamentarne Rady Europy przyjęło rezolucję nr 928 w sprawie problemów wychowawczych i kulturowych, rodzących się na tle języków mniejszościowych i dialektów w Europie. W treści rezolucji podkreślono konieczność opracowania karty dotyczącej języków mniejszościowych lub regionalnych. Nie podjęto jednak wówczas próby zdefiniowania pojęcia „mniejszość narodowa”. Wykonując zalecenia zawarte we wspomnianej rezolucji Stała Konferencja Władz Lokalnych i Regionalnych Europy (Standing Conference of Local and Regional Authorities of Europe – CLRAE) podjęła prace nad przygotowaniem karty. Widomym efektem jej działań była rezolucja nr 192/1988 w sprawie języków regionalnych i mniejszościowych w Europie, której towarzyszył projekt Karty. Został on (na mocy rezolucji z 16 marca 1988 r.) przekazany do zaopiniowania Zgromadzeniu Parlamentarnemu. Dla rozważań odnoszących się do kwestii mniejszości jako istotne jawi się to, że przez języki regionalne i mniejszościowe Karta rozumie języki należące do europejskiego dziedzictwa kulturowego, które są tradycyjnie używane na obszarze określonego państwa przez osoby mające jego obywatelstwo, inne od tych, które są używane przez resztę populacji, stanowiącą większość w państwie. Związanie języka z obywatelstwem powoduje, że język wietnamski, którym posługiwałyby się np. we Francji pewna, nawet dość liczna grupa uchodźców pozbawiona obywatelstwa francuskiego, nie będzie uznany za język regionalny właśnie z tej racji, że używający go nie mają obywatelstwa oraz dlatego że nie należy on do europejskiego dziedzictwa kulturowego. (Por. *Resolution 192/1988 on Regional or Minority Languages in Europe*, Dok. CPL 23/8, Part I, Strasburg 1988). Kwestia praw językowych osób należących do mniejszości narodowych nie została jednak wówczas uregulowana. Rozstrzygnęła ją dopiero Konwencja umowna o ochronie mniejszości narodowych, przyjęta przez Radę Europy 1 lutego 1995 r., która weszła w życie 1 lutego 1998 r. Kwestię tę kompetentnie i szczegółowo relacjonuje oraz dogłębnie analizuje B. Gronowska. Por. B. Gronowska, op. cit., s. 113–122.

⁵⁶ *Recommendation 1134/1990 on the Rights of Minorities, Adopted on 1 October 1990*, Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Strasburg 1990. W myśl przywołanej rekomendacji, mniejszości narodowe mają prawo: do uznania przez państwa, w których zamieszkują, do utrzymywania i rozwoju własnej kultury, utrzymywania własnych instytucji wychowawczych, religijnych i kulturalnych, wraz z uprawnieniami do ubiegania się o niezbędne wsparcie finansowe, a także praw do pełnego uczestnictwa w podejmowaniu decyzji dotyczących spraw mających wpływ na zachowanie i rozwój własnej tożsamości oraz w praktycznej realizacji tych decyzji. Na każdą z osób należących do mniejszości nałożono jednak obowiązki wynikające z faktu posiadania obywatelstwa lub zamieszkiwania w państwie europejskim. Rekomendacja 1134/1990 sformułowała cztery reguły minimalne dotyczące praw mniejszości, a mianowicie: równy dostęp do sądów i przyznanie praw zagwarantowanych w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, przestrzeganie ogólnej klauzuli niedyskryminacyjnej, uznanie, iż szczególna sytuacja konkretnej mniejszości stosowania wobec niej szczególnych preferencji, wreszcie zagwarantowanie mniejszościom możliwości utrzymywania swobodnych i pokojowych kontaktów z obywatelami innych państw, którzy są tego samego pochodzenia lub posiadają wspólne dziedzictwo kulturowe bądź językowe.

W systemie prawa europejskiego, próbę sformułowania definicji „mniejszości” podjęła także Europejska Komisja Demokracji przez Prawo (European Commission on Democracy Through Law) zwana także Komisją Wenecką, która 8 lutego 1991 r. przedstawiła projekt Konwencji o Ochronie Mniejszości⁵⁷. O sformułowanie definicji mniejszości pokusił się Instrument o ochronie praw mniejszości inicjatywy środkowoeuropejskiej otwarty do podpisu w Turynie 19 listopada 1994 r.⁵⁸.

Problem ochrony mniejszości narodowych podjęła Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych, sporządzona w Strasburgu 1 lutego 1995 r. Asumptem do przyjęcia większości rozwiązań Konwencji ramowej było uchwalenie w 1993 r. przez Zgromadzenie Parlamentarne rezolucji zalecającej Komitetowi Ministrów przyjęcie protokołu dodatkowego do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Protokół ten miał dotyczyć ochrony praw mniejszości. Integralną częścią wspomnianej rezolucji był projekt takiego protokołu dodatkowego. W treści tego protokołu sformułowano projekt definicji terminu „mniejszość narodowa”⁵⁹.

⁵⁷ *Explanatory Report on the Proposal for a European Convention for the Protection of Minorities* CDL91/8, Strasburg 1991, s. 6. W treści projektu konwencji zapewniono mniejszościom prawa do ochrony przed jakąkolwiek działalnością zagrażającą ich istnieniu, a także prawo do poszanowania i rozwoju etnicznej, religijnej lub językowej tożsamości. Żałować jednak należy, że nie zdefiniowano pojęcia „rozwoju etnicznego”. Członkom mniejszości zagwarantowano w treści projektu prawo do: korzystania – na zasadzie pełnej równości – z tych samych praw, jakimi cieszą się inni obywatele; utrzymywania kontaktów, także w formie kontaktów z zagranicą, z innymi członkami własnej grupy; swobodnego utrzymywania, wyrażania i rozwoju kulturalnej tożsamości, używania własnego języka w życiu publicznym i prywatnym, także w kontaktach z władzami politycznymi, administracyjnymi i sądowymi – pod warunkiem, że osoby wchodzące w skład mniejszości stanowiąc będą znaczny procent populacji regionu lub państwa (nie sprecyzowano jednak bliżej jego wielkości); edukacji w języku macierzystym; wyrażania własnych przekonań religijnych; uzyskania stosownego i efektywnego zadośćuczynienia ze strony państwa w przypadku pogwałcenia praw mniejszości. Członkowie mniejszości – w myśl projektu – winni respektować prawo krajowe oraz prawa pozostałych obywateli państwa, w którym przyszło im żyć. Państwa powinny natomiast powstrzymać się od prób asymilacji mniejszości, działań zmierzających do zmian proporcji populacji i powinny stwarzać mniejszościom warunki do ich udziału w sprawach publicznych.

⁵⁸ Inicjatorem Instrumentu były Węgry, a dokument w listopadzie 1995 r. podpisały: Austria, Bośnia i Hercegowina, Macedonia, Polska i Włochy. Instrument nie jest prawnie wiążącym dokumentem. Ma charakter deklaracji politycznej. Wzorowany był on, z jednej strony, na projekcie konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych, o której będzie jeszcze mowa, oraz na dokumencie kopenhaskim w sprawie ludzkiego wymiaru KBWE. Interesujące jest, iż w dokumencie tym zwrócono uwagę na tak istotny element, jak wola zachowania własnej kultury, tradycji, religii lub języka. W praktyce trudne będzie do ustalenia jaka jest różnica między kulturą a tradycją. Zob. G. Janusz, P. Bajda, *Ochrona mniejszości. Standardy europejskie*, Warszawa 2000, s. 61; J. Sozański, *Ochrona mniejszości*, s. 24.

⁵⁹ Konwencja została ratyfikowana przez Polskę 10 listopada 2000 r. Dz.U. 2002, Nr 22, poz. 209, ogłoszona została 15 marca 2002 r. i w myśl ustawy z 27 kwietnia 2000 r. o ratyfikacji Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych (Dz. U. 2000, Nr 50, poz. 579), weszła w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia, czyli 1 kwietnia 2000 r. Zob. także Oświadczenie rządowe z dnia 15 października 2001 r. w sprawie mocy obowiązującej Konwencji ramowej o ochronie

Najistotniejszą rolę w zabezpieczeniu praw mniejszości narodowych odgrywa Europejska Karta Języków Regionalnych lub Mniejszościowych, sporządzona w Strasburgu 5 listopada 1995 r. Prace nad Kartą zapoczątkowała Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy nr 928 z 1981 r. Wstępny projekt Karty został przedstawiony w 1988 r. na XXIII sesji Stałej Konferencji Władz Lokalnych i Regionalnych Europy, jako Rezolucja nr 192⁶⁰. Tekst Karty został przyjęty przez Komitet Ministrów jako Konwencja Rady Europy 25 czerwca 1992 r., a Kartę otwarto do podpisu 5 listopada 1992 r. Weszła w życie miesiąc po piątej ratyfikacji, czyli 1 marca 1998 r.⁶¹. Karta składa się z preambuły oraz pięciu części. W pierwszej sformułowano postanowienia ogólne, w ramach których znalazły się: definicje, minimalne zobowiązania stron ratyfikujących Kartę oraz stosunek Karty do dotychczasowych regulacji odnoszących się do mniejszości⁶². W części drugiej określono cele, które winny państwa będące stronami Karty obligatoryjnie realizować w odniesieniu do wszystkich języków regionalnych lub mniejszościowych. W części trzeciej określono środki służące promowaniu używania języków regionalnych lub mniejszościowych w życiu publicznym. Środki te nie muszą

mniejszości narodowych, sporządzonej w Strasburgu dnia 1 lutego 1995 r. (Dz. U. 2002, Nr 22, poz. 210). że Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych przyjęta przez Radę Europy 1 lutego 1998 r. gwarantuje wprawdzie w art. 11 ust. 1 prawo „używania imienia i nazwiska w języku mniejszościowym, jak również prawo do oficjalnego ich uznawania, zgodnie z przepisami prawa wewnętrznego”, to jednak doktryna i praktyka jurydyczna stoją na stanowisku, iż państwo nie jest zobowiązane do zaakceptowania obcego języka w pisowni imion i nazwisk, lecz może wymagać używania alfabetu języka urzędowego w pisowni fonetycznej. Z drugiej jednak strony, osoby, które zmuszone zostały do zmiany pisowni imienia lub nazwiska, mają prawo powrotu do poprzedniego. Zob. Framework Convention for the Protection of National Minorities and Explanatory Report, Council of Europe Press 1995; A. Michalska, *Prawa językowe osób należących do mniejszości narodowych. Standardy międzynarodowe*, „Sprawy Narodowościowe – Seria Nowa” 1997, t. VI, z. 2 (11), s. 65–77.

⁶⁰ Przedstawiony tekst był efektem pracy komitetu ekspertów *ad hoc* do spraw języków regionalnych i mniejszościowych Europy powołanego przez Komitet Ministrów Rady Europy opinią nr 142 (1998), który współdziałał ze Stałą konferencją Władz Lokalnych i Regionalnych Europy.

⁶¹ Polska ratyfikowała Kartę w dniu 12 lutego 2009 r., z mocą obowiązującą od 1 czerwca 2009 r., Dz. U. 2009, Nr 137, poz. 1121. Por. także Oświadczenie rządowe z dnia 22 maja 2009 r. w sprawie mocy obowiązującej Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych, sporządzonej w Strasburgu dnia 5 listopada 1992 r., Dz. U. 2009, Nr 137, poz. 1122.

⁶² W art. 4 Karty, wyraźnie stwierdzono, że żadne z jej postanowień nie będzie mogło być interpretowane jako ograniczające lub umniejszające którekolwiek z praw gwarantowanych przez Konwencję Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Zauważono także, że postanowienia Karty nie będą miały wpływu na żadne bardziej korzystne postanowienia dotyczące statusu języków regionalnych lub mniejszościowych ani na stan prawny osób należących do mniejszości, których dotyczą odpowiednie międzynarodowe umowy dwustronne lub wielostronne. W art. 5 Karty zauważono także, że żadne z postanowień Karty nie może być interpretowane jako stanowiące podstawę do jakichkolwiek uprawnień do angażowania się w jakiekolwiek działania lub czynności sprzeczne z celami Karty Narodów Zjednoczonych lub innymi zobowiązaniami wynikającymi z prawa międzynarodowego. Nie może też godzić w zasadę suwerenności i integralności terytorialnej państw. Strony zostały zobowiązane także do dopilnowania, aby wszelkie władze, organizacje i osoby zostały poinformowane o prawach i obowiązkach ustanowionych przez Kartę (art. 6 Karty).

być stosowane całościowo, lecz zgodnie z treścią art. 2 ust. 2 Karty, państwa będące stronami Karty mogą wybrać te środki, ale na zasadach określonych w tym przepisie. Treść Karty, w tym zakresie, odnosi się do szkolnictwa (art. 8 Karty), władzy sądowniczej (art. 9 Karty), władzy administracyjnej i służby publicznej (art. 10 Karty), mediów (art. 11 Karty), działań kulturalnych i obiektów kultury (art. 12 Karty), życia gospodarczego i społecznego (art. 13 Karty), wymiany transgranicznej (art. 14 Karty). W części czwartej Karty, poświęconej jej stosowaniu, określono obowiązek składania okresowych sprawozdań przez państwa będące stronami Karty oraz badanie tych raportów, a także zasady funkcjonowania Komitetu Ekspertów oceniających treść raportów. W części piątej zawarto postanowienia końcowe, dotyczące ratyfikacji i wejścia w życie Karty.

Karta zobowiązała państwa, aby opierały swoją politykę, ustawodawstwo na wskazanych w jej treści celach i zasadach, aby podjęły działania wspierające języki regionalne lub mniejszościowe, chroniły je, ułatwiały posługiwanie się nimi w życiu publicznym i prywatnym, umożliwiały nauczanie i studiowanie w tych językach, a także wspierały studia i badania nad nimi. Wiele uwagi poświęcono w Kacie posługiwaniu się językami regionalnymi i mniejszościowymi w życiu społecznym i ekonomicznym, wymiarze sprawiedliwości, przed organami władz administracyjnych oraz organami służb publicznych. Karta jest pierwszym prawnie wiążącym dokumentem międzynarodowym, poświęconym ochronie regionalnych i mniejszościowych języków⁶³. Warto zauważyć, że wiele państw do dzisiaj nie ratyfikowało Karty, w szczególności tych, w których problemy na tle używania języków regionalnych i mniejszościowych są wyraźne. Dotyczy to państw byłego ZSRR, z wyjątkiem Armenii i Ukrainy, które wyprzedziły nawet Polskę w ratyfikacji Karty oraz niektórych państw tworzących była Jugosławię⁶⁴.

W preambule Karty podkreślono, że ochrona „historycznych języków regionalnych lub mniejszościowych Europy”, wśród których są takie, którym grozi całkowite wyginięcie, przyczynia się do utrzymania i rozwoju kulturowego bogactwa i tradycji Europy. Użyte w preambule pojęcie „historycznych języków regionalnych lub mniejszościowych Europy” nie zostało w żaden sposób wyjaśnione w treści Europejskiej Karty. Wydaje się, że należy je rozumieć w ten sposób, że są to języki ludności, zamieszkującej od lat terytorium

⁶³ Rozwiązania w Karcie są bardzo szczegółowe, przy czym wielokrotnie przewidziano możliwość alternatywnego jej stosowania. Wprowadzenie jej treści w życie spowodować musi poważne obciążenia ekonomiczne dla poszczególnych państw. Wskazuje się, że pozytywnym skutkiem oddziaływania Karty będzie zwiększenie świadomości państw i rządów w dziedzinie praw językowych, dialog z zainteresowanymi stronami i zwiększenie odpowiedzialności przy podejmowaniu działań ustawodawczych.

⁶⁴ Na tle ostatnich wypadków w Słowacji, wypada zauważyć, że restrykcje zastosowane przez to państwo wobec osób posługujących się językiem węgierskim są wyraźnie sprzeczne z treścią Karty. Należy podkreślić, że zarówno Węgry, jak i Słowacja ratyfikowały Kartę.

Europy. W ten sposób Karta nie dotyczy języków tych mieszkańców, którzy w ostatnich latach osiedlili się w państwach europejskich, stanowiąc w nich mniej lub bardziej istotną mniejszość. Potwierdza to treść art. 1 a) Karty, w którym stwierdzono wyraźnie, że pojęcie „języki regionalne lub mniejszościowe” nie obejmuje swoim zakresem języków migrantów. Jest to dość istotne stwierdzenie, zważywszy, że w ten sposób spoza zakresu działania Karty wyjęto znaczne grupy języków mniejszości narodowych np. Koreańczyków, Wietnamczyków, Czeczenów, którzy przybyli i zamieszkali na terenie Europy dopiero pod koniec XX w, a także uchodźców z krajów Afryki i Azji. Wątpliwości może wywoływać także status języka tureckiego w wielu państwach, jako że Turcy i wyznawcy islamu z innych państw w Niemczech, Austrii czy Wielkiej Brytanii, osiedlili się w większości dopiero po II wojnie światowej⁶⁵.

⁶⁵ Osiedleni w Europie wyznawcy islamu nie stanowią monolitu, pochodzą z różnych krajów, kręgów kulturowych i szkół religijnych. Wbrew ogólnie panującym przekonaniom, nie wszyscy oni imigrantami, szukającymi w Europie możliwości pracy bądź nauki ewentualnie przybywającymi na ten kontynent z zamiarami szerzenia swej wiary wśród chrześcijan. Wyznawcy islamu w Bułgarii, Grecji, Cypru, Albanii, Czarnogóry, Macedonii, Bośni i Hercegowiny, Serbii w masie swojej nie przybyli na tereny z krajów arabskich, lecz przyjęli islam w czasie, gdy ich kraj wchodził w skład Imperium Osmańskiego, aczkolwiek wielu spośród nich to potomkowie osiedlonych na tym obszarze muzułmańskich Turków. Emigrując z Bałkanów do Zachodniej Europy, postrzegani są przez mieszkańców państw w których się osiedlają, przede wszystkim jako wyznawcy islamu, gdyż wyróżniają się w pierwszym rzędzie strojem (zwłaszcza kobiety), sposobem życia i obyczajami. Trzeba jednak podkreślić, że islam w Europie jest wprawdzie religią napływową, ale w takim samym stopniu, w jakim jest nią chrześcijaństwo we wszystkich odmianach. Przodkowie dzisiejszych chrześcijan w Europie byli zwolennikami miejscowych kultów, zwanych dzisiaj pogańskimi i na pewnym etapie przyjęli chrześcijaństwo. Podobnie mieszkańcy Bałkanów w większości chrześcijanie, a kilka wieków wcześniej ludność Półwyspu Iberyjskiego, przyjęli islam. Konwersja na islam następowała, przynajmniej na Bałkanach, pod wpływem przewagi militarnej najeźdźców tureckich. Wprawdzie niektórzy bałkańscy wyznawcy islamu to osiedleni na tych obszarach Turcy, ale stało się to tak dawno, że potomkowie ich weszli w skład lokalnych społeczności. Po II wojnie światowej w Europie Zachodniej zaczęły się osiedlać liczne grupy wyznawców islamu z różnych obszarów świata. Przyczyny tego procesu są złożone, aczkolwiek w pierwszym rzędzie wynikają one z przesłanek ekonomicznych. Wyznający islam mieszkańcy Turcji i Północnej Afryki, w poszukiwaniu lepszych warunków życia, wyższych zarobków czy po prostu pracy, osiedlali się w krajach europejskich. Wiązało się to także z faktem, że po II wojnie światowej odczuwalny był w większości państw europejskich brak „rąk do pracy”. Z drugiej strony lokalne elity w krajach islamu chętnie wysyłały dzieci na naukę i studia do Europy. Osiedlali się także w państwach europejskich żołnierze z wojsk kolonialnych bądź służący jako najemnicy w armiach państw swojego późniejszego osiedlenia. Kolejną grupę stanowili uchodźcy polityczny z różnych państw muzułmańskich. Byli to Marokańczycy, Algierczycy, Irakijczycy (zwłaszcza Kurdowie), a od przełomu lat 70 i 80 także Irańczycy. Kolejna fala islamskich imigrantów była efektem lokalnych wojen na Bałkanach po rozpadzie Jugosławii. Symptomatyczne było zwykle to, że najpierw do Europy napływali młodzi mężczyźni, którzy z czasem, po znalezieniu pracy, ściągali swoje rodziny. Trwałym zjawiskiem jest imigracja Turków do Niemiec, gdzie stanowią silną mniejszość narodową, językową i religijną. Generalnie można stwierdzić, że imigracja z krajów muzułmańskich do Europy nie jest procesem zakończonym i z przyczyn ekonomicznych trwa nadal, jednak w znacznym stopniu ma charakter nielegalny. Zauważalny jest napływ wyznawców islamu z Afryki do Portugalii i Hiszpanii oraz z Albanii do Włoch. Jest to proces trudny do zahamowania, mimo że kraje Unii Europejskiej po 2001 r. zaostrzyły przepisy, starając się przeciwdziałać nielegalnemu napływowi

W ten sposób jednak Europejska Karta statuuje dwie grupy języków regionalnych lub mniejszościowych i co za tym idzie dwie grupy mniejszości: uprzywilejowaną grupę mniejszości europejskich i pozostałą grupę azjatycko-afrykańską. Oczywiście wydaje się, że rozwiązania przyjęte w karcie są łatwiejsze do zaakceptowania w odniesieniu do mniejszości od dawna osiadłych na danym terytorium, niż w stosunku do migrantów z ostatnich kilku czy kilkunastu lat. Z drugiej jednak strony, skoro w dalszej części preambuły powołano się na to, że prawo do używania języka regionalnego lub mniejszościowego w życiu prywatnym i publicznym stanowi prawo niezbywalne, „zgodnie z zasadami zawartymi w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych ONZ i zgodnie z duchem Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności Rady Europy” faktyczne ograniczenie treści Karty wydaje się całkowicie niezrozumiałe.

imigrantów. W Europie zachodniej żyje łącznie co najmniej 15 mln wyznawców islamu, a więc łącznie ich suma równa jest liczbie mieszkańców kilku państw europejskich. We Francji jest ich ponad 6 mln (według innych – 3,7 mln), a w Niemczech – więcej niż 3 mln. Są to w gruncie rzeczy dane mocno zaniżone, gdyż nie uwzględniają osób przebywających w Europie Zachodniej nielegalnie i tych Europejczyków, którzy dokonali konwersji. a Dzieje migracji do poszczególnych państw europejskich, problemy społeczno-demograficzne i ekonomiczne, sytuacja prawna imigrantów w poszczególnych krajach, tworzone przez nich organizacje, szkoły i środki przekazu były wielokrotnie analizowane, zarówno w polskiej, jak i zagranicznej literaturze. Wśród wydawnictw polskich por. K. Pędziwiatr, *Od islamu imigrantów do islamu obywateli: muzułmanie w krajach Europy Zachodniej*, Kraków 2005, passim; ibidem: obszerna literatura, głównie obcojęzyczna. A. Parzymies, (red.), *Muzułmanie w Europie*, Warszawa 2005, passim; E. Machud-Mendecka (red.), *Oblicza współczesnego islamu*, Warszawa 2003, passim; K. Górak-Sosnowska, K. Pędziwiatr, P. Kubicki (red.), *Islam i obywatelskość w Europie*, Warszawa 2006, passim. Liczbę muzułmanów posiadających obywatelstwo niemieckie szacuje się na przeszło 700 tys. osób. Liczba imigrantów nieposiadających obywatelstwa niemieckiego, jest znacznie wyższa i wynosi blisko 2 200 tys. osób. Najwięcej wśród nich, bo ok. 1 877 660 (według szacunku z 2003 r.) stanowią Turcy. A. S. Nalborczyk, *Muzułmanie w Niemczech – wielka społeczność religijna nieuznana przez państwo*, [w:] A. Parzymies (red.), op. cit., s. 325–359; T. Lemmen, *Muslimen in Deutschland. Eine Herausforderung für Kirche und Gesellschaft*, Baden-Baden 2001, s. 18; F. Şen, *Islam in Deutschland*. München 2002, s. 107; M. M. Dziekan, *Islam w Niemczech. Historia i dzień dzisiejszy*, „Nurt SVD”, XXIX, z. 4, s. 59–60; K. Pędziwiatr, *Od islamu imigrantów...*, s. 63–76. Społeczność muzułmańska w Wielkiej Brytanii charakteryzuje się olbrzymim zróżnicowaniem etnicznym, społecznym, ekonomicznym, reprezentując różne nurty islamu. Według różnych szacunków, w Wielkiej Brytanii mieszka od 1,6 mln do 2,4 mln wyznawców islamu. Według spisu ludności z 2001 r., w Zjednoczonym Królestwie mieszkało 1 591 tys. wyznawców islamu, co stanowi 2,7% ogółu ludności. Ponad połowa z nich urodziła się już w Zjednoczonym Królestwie. Por. D. Hussain, *Brytyjscy muzułmanie, 9/11 i 7/7*, [w:] K. Górak-Sosnowska, K. Pędziwiatr, P. Kubicki (red.), *Islam i obywatelskość w Europie*, Warszawa 2006, s. 94. W Belgii mieszka obecnie ok. 380 tys. wyznawców islamu, głównie Marokańczyków, Turków, Algierczyków, Tunezyjczyków, Pakistańczyków i Kurdów, a oprócz tego pewna stale rosnąca liczba azylantów. Jest to głównie imigracja zarobkowa, której przedstawiciele zdobywają coraz stopniowo coraz wyższe wykształcenie. E. Juszcak, *Muzułmanie w Belgii*, [w:] A. Parzymies (red.), „Muzułmanie...”, s. 405–421; K. Pędziwiatr, *Od islamu imigrantów...*, s. 143–158; M.-T. Coenen, R. Lewin, *La Belgique et ses immigrés. Les politiques manquées*, Paris-Brouxelles 1997, s. 23; I. Panafit, *Luand le dront écrit l'islam. L'intégration juridique de l'islam en Belgique*. Bexelles 1990, s. 98–118; R. Lesthaeghe, *Communities and Generations: Turkish and Moroccan Populations in Belgium*, Brussels 2000, s. 134.

W preambule powołano się obok wspomnianych dokumentów prawa międzynarodowego także na Akt końcowy KBWE z 1975 r. oraz Dokument Spotkania Kopenhaskiego Konferencji w Sprawie Ludzkiego Wymiaru KBWE z 1990 r. podkreślając wartość wielokulturowości i wielojęzyczności. Jednocześnie jednak stwierdzono, że ochrona języków regionalnych lub mniejszościowych i poparcie dla nich, nie powinna powodować szkody dla języków oficjalnych i potrzeby ich poznawania. To ostatnie stwierdzenie – mimo, że zawarte w preambule – może być interpretowane w praktyce jako wygodny pretekst do nierespektowania jakiejś części postanowień Karty. Podkreślono także w preambule, że ochrona i promowanie języków regionalnych lub mniejszościowych w różnych krajach i regionach Europy stanowi ważny wkład w budowę Europy opartej na zasadach demokracji i różnorodności kulturowej w ramach suwerenności narodowej oraz integralności terytorialnej. Podkreślono przy tym, że winno się to odbywać z uwzględnieniem specyficznych warunków i tradycji historycznych w różnych regionach państw europejskich⁶⁶.

W Karcie zdefiniowano języki regionalne lub mniejszościowe jako języki tradycyjnie używane na określonym terytorium państwa przez obywateli tego państwa tworzących grupę mniejszą liczebnie od pozostałej części ludności tego państwa, które różnią się od oficjalnego języka tego państwa. Pojęcie to nie obejmuje ani dialektów oficjalnego języka tego państwa, ani – jak już wspomniano – języków migrantów. Stwierdzono przy tym, że „terytorium, na którym używany jest język regionalny lub mniejszościowy” oznacza obszar geograficzny, na którym wspomniany język jest środkiem komunikowania się takiej liczby ludzi, która uzasadnia przyjęcie różnych środków ochronnych i wspierających przewidzianych w tejże karcie (art. 1 b Karty). Określenie to razi dowolnością i pozostawiając ocenie państw, które ratyfikowały Kartę, to czy obszar geograficzny, na którym jakiś język regionalny lub mniejszościowy jest używany, uzasadnia już przyjęcie środków ochronnych i wspierających czy też jeszcze nie. Karta wyróżnia także „języki nieterytorialne”, które oznaczają języki używane przez obywateli danego państwa, które różnią się od języka lub języków stosowanych przez pozostałą część ludności tego państwa, chociaż są tradycyjnie używane na terytorium tego państwa, nie mogą być identyfikowane z określonym jego obszarem.

⁶⁶ Warto zwrócić uwagę na konstrukcję prawną Karty, która nie ustanawia żadnych indywidualnych czy grupowych praw dla osób, które posługują się językami regionalnymi lub mniejszościowymi, lecz formułuje jedynie pozytywne obowiązki państw w zakresie ochrony takich języków. Tak więc Karta nie chroni mniejszości używających języków a same języki. J. Sozański, *Ochrona mniejszości w systemie uniwersalnym, europejskim i wspólnotowym*, Warszawa 2002, s. 100; M. Pentikainen, *Integration of minorities into society*, [w:] M. Scheinin, R. Toivanen (red.), *Rethinking Non – discrimination and Minority Rights*, Institute for Human Rights, Åbo Akademi University, Turku 2004.

W art. 2 Karty zobowiązano każdą ze stron do stosowania jej postanowień w odniesieniu do wszystkich języków regionalnych lub mniejszościowych, którymi mówi się na jej terytorium. Stwierdzono przy tym (art. 2 ust. 2 Karty), że w odniesieniu do każdego języka określonego przez państwo będące stroną karty w chwili jej ratyfikacji, przyjęcia lub zatwierdzenia jako język regionalny lub mniejszościowy, ma obowiązek stosowania się do 35 ustępów bądź punktów zawartych w trzeciej części Karty, przy czym wśród nich muszą się znaleźć co najmniej trzy wybranych z art. 8 i 12 Karty oraz po jednym z każdego z art. 9, 10, 11 i 13 Karty⁶⁷.

Wskazując cele i zasady Karty stwierdzono (art. 7 Karty), że w odniesieniu do języków regionalnych lub mniejszościowych, na terytoriach, na których takie języki są używane, ale jednak w zależności od sytuacji każdego języka, państwa będące stronami Karty, będą opierać swą politykę, ustawodawstwo i praktykę na uznaniu języków regionalnych lub mniejszościowych za wyraz bogactwa kulturowego, poszanowaniu obszaru geograficznego każdego języka regionalnego lub mniejszościowego, tak aby istniejące bądź nowe podziały administracyjne nie stanowiły przeszkody w promowaniu jakiegokolwiek języka regionalnego lub mniejszościowego. Państwa, będące stronami Karty, przyjęły na siebie także obowiązek podjęcia zdecydowanych działań promujących języki regionalne lub mniejszościowe w celu ich ochrony. Zobowiązały się także do ułatwienia lub zachęcania do stosowania języków regionalnych lub mniejszościowych w mowie, piśmie, w życiu publicznym i prywatnym. Ponadto przyjęły na siebie powinność podjęcia działań w celu utrzymywania i rozwijania powiązań między różnymi grupami korzystającymi z języka regionalnego lub mniejszościowego, zapewnienia odpowiednich form i środków nauczania i uczenia się takich języków na wszystkich poziomach oraz zapewnienia udogodnień umożliwiających osobom nieposługującym się takimi językami, które żyją na obszarze, gdzie są one używane, nauki takich języków. Rzeczą państw będących stronami Karty jest także promowanie odpowiednich rodzajów wymiany międzynarodowej w zakresach objętych Kartą w odniesieniu do języków regionalnych lub mniejszościowych, które są używane w identycznej lub podobnej formie w dwóch lub większej liczbie państw. Strony Karty mają także promować studia i badania nad językami regionalnymi lub mniejszościowymi na uniwersytetach lub w podobnych instytucjach naukowych.

Jednocześnie państwa strony zobowiązały się do wyeliminowania każdego nieusprawiedliwionego zróżnicowania, wyłączenia, ograniczenia lub pre-

⁶⁷ W myśl art. 3 ust. 2 Karty, każda ze stron może w dowolnym czasie zawiadomić Sekretarza Generalnego Rady Europy, że przyjmuje zobowiązania wynikające z postanowień któregośkolwiek innego ustępu Karty, poza tymi, które zostały przez nią określone w dokumencie ratyfikacyjnym albo że będzie stosować pojęcie języków regionalnych lub mniejszościowych w odniesieniu do innych języków, poza tymi, które określiła w Kartce.

ferencji dotyczących stosowania języka regionalnego lub mniejszościowego, których celem byłoby zniechęcenie do takowego języka lub stanowiło zagrożenie dla jego zachowania bądź rozwoju. Stwierdzono przy tym, że przeznaczanie specjalnych środków na rzecz języków regionalnych lub mniejszościowych, zmierzające do promowania równości między użytkownikami tych języków, a pozostałą częścią populacji, nie może być uznawane za akt dyskryminacji powszechniej używanych języków. Państwa, będące stronami Karty w myśl art. 7 ust. 3 Karty, zostały także zobowiązane do promowania za pomocą odpowiednich środków wzajemnego zrozumienia między grupami językowymi, a w szczególności do szacunku i tolerancji wobec języków regionalnych lub mniejszościowych, m.in. poprzez edukację i szkolenia organizowane w odpowiednich krajach. Obowiązkiem państw będących stronami Karty ma być uwzględnianie potrzeb i życzeń wyrażanych przez grupy korzystające z tych języków. Karta zachęca także sygnatariuszy, aby tworzyli organizacje w celu doradzania władzom we wszystkich sprawach związanych z językami regionalnymi lub mniejszościowymi⁶⁸.

Zobowiązania określone w części trzeciej mają charakter opcjonalny i pozwalają państwu wybrać najbardziej odpowiadającą mu treść. Wszystkie środki wymienione w art. 8 – 13 Karty mają na celu utrzymanie i rozwijanie języków regionalnych i mniejszościowych w różnych dziedzinach życia. W odniesieniu do szkolnictwa zaprezentowano różne możliwości rozwijania tych języków na poziomie wychowania przedszkolnego, podstawowego, średniego, technicznego i zawodowego wreszcie wyższego i ustawicznego, pozostawiając państwom będącym stronami Karty możliwość wyboru działań zaproponowanych w jej treści dla poszczególnych poziomów kształcenia. W Kartce wskazano jednocześnie, iż państwa będące jej stronami, winny podjąć starania zmierzające do zapewnienia nauczania historii i kultury, której odpowiada dany język regionalny lub mniejszościowy, zapewnić nauczycielom podstawowe i dalsze szkolenie, niezbędne do zrealizowania przyjętych przez stronę zobowiązań, wreszcie ustanowić organ lub organy nadzorcze, odpowiedzialne za nauczanie języków regionalnych lub mniejszościowych oraz za sporządzanie okresowych raportów dotyczących tej sfery⁶⁹.

⁶⁸ W myśl art. 7 ust. 5 Karty państwa będące stronami Karty zostały zobowiązane do stosowania zasad wymienionych w art. 7 Karty w odniesieniu do języków nieterytoryalnych. „Jednak w zakresie dotyczącym tych języków, charakter i zakres środków, które mają być zastosowane w celu realizacji Karty, zostanie ustalony w elastyczny sposób, przy uwzględnieniu potrzeb i życzeń oraz przy poszanowaniu tradycji i cech grup, które posługują się tymi językami”.

⁶⁹ W art. 8 ust. 2 Karty stwierdzono, że „w odniesieniu do terytoriów innych niż te, na których języki regionalne lub mniejszościowe są tradycyjnie używane, Strony zobowiązują się, jeśli liczba użytkowników języka regionalnego lub mniejszościowego to uzasadnia, umożliwić, zachęcać i zapewniać nauczanie w języku regionalnym lub mniejszościowym lub nauczanie tego języka na wszystkich odpowiednich poziomach nauczania”.

W art. 9 Karty sformułowano zobowiązania państw będących stronami, w zakresie władzy sądowniczej, w tych okręgach sądowych, których liczba mieszkańców posługujących się językami regionalnymi lub mniejszościowymi to uzasadnia, odpowiednio do sytuacji każdego z języków, pod warunkiem, że korzystanie z udogodnień w tym zakresie nie zostanie uznane przez sędziego za utrudniające należyte wymierzanie sprawiedliwości. Karta szczegółowo wskazuje możliwości podjęcia takich środków w postępowaniu karnym, cywilnym oraz w sprawach administracyjnych. Wskazuje, że może to się sprowadzać do prowadzenia postępowania w językach regionalnych bądź mniejszościowych, umożliwienie oskarżonemu bądź stronom w postępowaniu cywilnym bądź administracyjnym używania języka regionalnego lub mniejszościowego zezwolenia, aby dokumenty i materiały dowodowe były przygotowywane w językach regionalnych lub mniejszościowych, wreszcie, o ile będzie to konieczne, zapewnienie możliwości korzystania z tłumaczy oraz tłumaczeń pisemnych⁷⁰.

W treści art. 10 Karty sformułowano zobowiązania państw w zakresie władzy administracyjnej i służby publicznej. Stwierdzono, że w zakresie okręgów administracyjnych państwa, których liczba rezydentów będących użytkownikami języków regionalnych lub mniejszościowych uzasadnia to, strony zobowiązują się zapewnić, aby władze administracyjne używały języków regionalnych lub mniejszościowych⁷¹. Karta przewidziała możliwość tłumaczenia w postępowaniu administracyjnym pism bądź oświadczeń ustnych, przeszkolenia urzędników i akceptacji wniosków pracowników służby publicznej posiadających znajomość języków regionalnych lub mniejszościowych o skierowanie ich do pracy na terytorium, na którym taki język jest używany. Bardzo ciekawym zobowiązaniem, zwłaszcza w kontekście sytuacji mniejszości polskiej na Litwie jest, zawarte w treści art. 10 ust.5 Karty zobowiązanie, aby państwo będące stroną Karty zezwoliło na wniosek zainteresowanych na używanie lub przybieranie nazwisk w językach mniejszościowych lub regionalnych. Przepis ten jednak nie rozwiązuje problemu pisowni nazwisk.

W zakresie środków społecznego przekazu (mediów) Karta przewiduje w treści art. 11 ust. 1 szereg działań pozwalających na łatwiejszy dostęp do przekazów radiowych i telewizyjnych wśród nich, m. in. utworzenie co naj-

⁷⁰ W art. 9 ust. 2 Karty, państwa będące stronami zobowiązały się nie zaprzeczać ważności dokumentów prawnych, sporządzonych wewnątrz państwa wyłącznie z tego powodu, że zostały napisane w języku regionalnym lub mniejszościowym, a w ust.3 do udostępnienia w językach regionalnych lub mniejszościowych najważniejszych krajowych tekstów prawnych oraz tekstów odnoszących się w szczególności do użytkowników tych języków.

⁷¹ W opcji przewidzianej treścią art. 10 ust. 1 pkt. a), wskazano na możliwość zapewnienia, aby urzędnicy w kontaktach ze społeczeństwem używali takich języków bądź aby użytkownicy tych języków mogli przedstawiać ustnie lub pisemnie wnioski w tych językach i uzyskiwać odpowiedzi w nich, wreszcie aby mogli przedstawiać dokumenty w tych językach.

mniej jednej stacji radiowej i jednego kanału telewizyjnego w językach regionalnych lub mniejszościowych, dystrybucji utworów dźwiękowych i audiowizualnych w takich językach, utworzenie i utrzymywanie co najmniej jednej gazety w takowych językach lub zachęcanie do regularnego publikowania artykułów w tych językach. Bardzo ważna jest też treść art. 11 ust. 2, w której przewidziano zobowiązanie Państw będących stronami do wolności odbioru transmisji radiowych i telewizyjnych z państw sąsiednich oraz retransmisji takowych audycji. Przewidziano także możliwość zobowiązania się państw będących stronami Karty, że nie będą nakładać żadnych ograniczeń krepujących swobodę wypowiedzi i swobodny przepływ informacji w mediach drukowanych.

Wśród zobowiązań dotyczących działań kulturalnych, wskazano w art. 12 Karty, że państwa będące stronami, zobowiązują się do promowania różnych form dostępu do dzieł tworzonych w językach regionalnych lub mniejszościowych, w szczególności przez wspomaganie i rozwijanie działań w zakresie przekładu, dubbingu, postsynchronizacji i napisów dialogowych. W sferze życia gospodarczego i społecznego Karta przewiduje m.in. zobowiązanie państw będących jej stronami do wyeliminowania ze swego ustawodawstwa wszelkich postanowień zabraniających lub ograniczających, bez uzasadnionych powodów, wykorzystania języków regionalnych lub mniejszościowych w dokumentach dotyczących życia gospodarczego lub społecznego, w szczególności w umowach o pracę i dokumentach technicznych. Przewidziano także możliwość zabronienia umieszczania w wewnętrznych przepisach i dokumentach prywatnych, jakichkolwiek klauzul wykluczających lub ograniczających stosowanie języków regionalnych lub mniejszościowych (art. 13 Karty). W zakresie wymiany transgranicznej Karta przewidziała, iż strony zobowiążą się do zastosowania istniejących umów dwustronnych lub wielostronnych, które wiążą je z państwami, w których ten sam język jest używany, w identycznej lub podobnej formie, do podjęcia starań o zawarcie takich umów, w taki sposób, aby sprzyjać kontaktom między użytkownikami tego samego języka w zainteresowanych państwach, na polu kultury, edukacji, informacji, szkolnictwa zawodowego i kształcenia ustawicznego.

Bardzo ważną częścią Karty są przepisy regulujące jej stosowanie, w myśl których, państwa będące stronami Karty zobowiązują się do okresowego przedstawiania Sekretarzowi Generalnemu Rady Europy, w formie określonej przez Komitet Ministrów, raportu o swojej polityce, realizowanej zgodnie z częścią drugą (obligatoryjna) Karty oraz w zakresie środków podjętych w celu realizacji tych postanowień części trzeciej, które zostały przez nie przyjęte. Pierwszy raport strony miały obowiązek przedstawić w ciągu roku następującego po wejściu w życie Karty, a następnie w odstępach trzyletnich. Jakkolwiek z treści art. 15 ust. 2 Karty, wynika obowiązek udostępniania raportów opinii publicznej, to jednak skonstatować należy, że przepis

ten ma charakter formalny i wspomniane raporty nie są znane szerszemu gronu, nawet w ramach państwa składającego takowy raport, nie mówiąc o społeczeństwie jego sąsiadów. Raporty przedstawiane Sekretarzowi Generalnemu są badane przez komitet ekspertów. W skład jego, w myśl art. 17 Karty, wchodzi po jednym członku każdej ze stron. Powoływany on jest przez Komitet Ministrów z listy zaproponowanej przez państwo będące stroną Karty na okres sześciu lat z prawem ponownego powołania⁷². Na podstawie przedstawionych raportów, komitet ekspertów opracowuje raport dla Komitetu Ministrów, któremu mogą towarzyszyć uwagi stron. Raport takowy może być przekazany do wiadomości publicznej, a na jego podstawie, co dwa lata, Sekretarz Generalny Rady Europy winien sporządzać szczegółowy raport dla Zgromadzenia Parlamentarnego.

Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych jest niewątpliwie bardzo ważnym instrumentem, pozwalającym na ochronę tych języków. Zważyć należy jednak, że o jej praktycznym sukcesie zadecyduje nie treść, ile to, jaką część zobowiązań przedstawionych alternatywnie w części trzeciej tego dokumentu, przyjmą na siebie państwa będące jej sygnatariuszami. Podkreślić trzeba, że chroniąc języki Karta nie przyznaje praktycznie żadnych praw przedstawicielom mniejszości, którzy posługują się tymi językami. Problem używania pisowni polskiej w nazwiskach Polaków, będących obywatelami Litwy i trwający w tym zakresie spór, którego nie przecięły nawet zobowiązania traktatowe Litwy, dowodzi, że postanowienia Karty mają w dużej mierze charakter fasadowy, a ich egzekwowanie jest praktycznie niemożliwe.

Bibliografia

- Adamczyk G., *Polska między narodem a Europą. Próba typologizacji postaw polskich parlamentarzystów wobec tożsamości narodowej i europejskiej*, [w:] L. Dyczewski, D. Wadowski, *Tożsamość polska w odmiennych kontekstach*, Lublin 2009.
- Adamski F., *Tożsamość religijna w społeczeństwie pluralistycznym*, [w:] L. Dyczewski, D. Wadowski, *Tożsamość polska w odmiennych kontekstach*, Lublin 2009.
- Anderson B., *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, Kraków-Warszawa 1997.
- Babiński G., *Religia i tożsamość narodowa – zmieniające się relacje*, [w:] M. Kępnny, G. Woroniecka, *Religia i kultura w globalizującym się świecie*, Kraków 1999.
- Bardach J., *O świadomości narodowej Polaków na Litwie i Białorusi w XIX–XX wieku*, [w:] W. Wrzesiński (red.), *Między Polską etniczną a historyczną. Polska myśl polityczna XIX i XX w.*, t. VI, Wrocław 1988.
- Barth F. (red.), *Ethnic Groups and Boundaries*, Bergen-Oslo, London 1969.

⁷² Komitet ekspertów działa według własnego regulaminu, a obsługę jego sekretariatu zapewnia Sekretarz Rady Europy (art. 17 ust. 3 Karty).

- Bartsch S., *Mindersheitenschutz in der internationalen Politik. Völkerbynd und KSZE/OSZE in neuer Perspective*, Opladen 1994.
- Basista J., *Historia, aksjologia, mit. Kilka uwag o relacjach między nimi*, [w:] A. Barszczewska-Krupa (red.), *Historia. Mity. Interpretacje*, Łódź 1996.
- Bauman Z., *Europa – niedokończona przygoda*, Kraków 2005.
- Berlin J., *Nacjonalizm. Zlekceważona potęga*, [w:] J. Berlin, *Dwie koncepcje wolności*, Warszawa 1991.
- Bialek T., *Międzynarodowe standardy ochrony mniejszości narodowych i ich realizacja na przykładzie Białorusi, Litwy i Ukrainy*, Warszawa 2008.
- Biernat T., *Mit polityczny*, Warszawa 1989.
- Burke P., *Języki i społeczności w Europie wczesnonowoczesnej*, Kraków 2009.
- Bobrownicka M. (red.), *Mity narodowe w literaturach słowiańskich*, Kraków 1992.
- Bobrownicka M., *Narkotyk mitu*, Kraków 1995.
- Bokszański Z., *Ponowoczesność a tożsamość narodowa*, [w:] K. Górlach, M. Niezgodą, S. Seręga (red.), *Władza, naród, tożsamość: studia dedykowane prof. Hieronimowi Kubiakowi*, Kraków 2004.
- Bouffal V. B., *Ochrona mniejszości w Prawie Narodów*, Warszawa 1928.
- Burszta W. J., *Etnonacjonalizm. Nauka w poszukiwaniu sensu wydarzeń*.
- Capotorti F., *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, United Nations, New York 1979.
- Coenen M. T., Lewin R., *La Belgique et ses immigrés. Les politiques manquées*, Paris-Brouxelles 1997.
- Cohen E., *La question juive devant le Droit international public*, Paris 1922.
- Connor W., *Ethnonationalism. The Quest for Understanding*, Princeton 1994.
- Cooper L., *Language Planning and Social Change*, Cambridge 1989.
- de Saussure F., *Kurs językoznawstwa ogólnego*, Warszawa 2002.
- Deutsch W., *Nationalism and Social Communication*, Cambridge 1966.
- Dmowski R., *Zagadnienia środkowo- i wschodnio-europejskie*, [w:] *Wybór pism*, Nowy York 1988, t. 3.
- Duparc J. F., *Le protection des minorities de race, de langue et de religion*, Paris 1922.
- Dyczewski L., *Miejsce i funkcje wartości w kulturze*, [w:] L. Dyczewski (red.), *Kultura w kręgu wartości*, Lublin 2001.
- Dyczewski L., Wadowski D., *Wstęp*, [w:] L. Dyczewski, D. Wadowski (red.), *Tożsamość polska w odmiennych kontekstach*, Lublin 2009.
- Dyczewski L., *Wartości kulturowe ważne dla polskiej tożsamości*, [w:] L. Dyczewski, D. Wadowski, *Tożsamość polska w odmiennych kontekstach*, Lublin 2009.
- Dyczewski L. (red.), *Wartości w kulturze polskiej*, Lublin 1993.
- Dziekan M. M., *Islam w Niemczech. Historia i dzień dzisiejszy*, „Nurt SVD”, XXIX, z. 4.
- Filipowicz S., *Mit i spektakl władzy*, Warszawa 1998.
- Fiszer J., *Źródła nacjonalizmu w postkomunistycznej Europie i metody ich przecięcia*, [w:] M. Szczepaniak (red.), *Świat i Polska u progu XXI wieku*, Toruń 1994.
- Geertz C., *Ethnic Conflict: three alternative terms*, „Common Knowledge” 1993, t. 2.
- Geertz C., *The Interpretation of Culture*, New York 1973.
- Gellner E., *Narody, nacjonalizm*, Warszawa 1991.
- Golka M., *Mit jako zwornik kultury i polityki*, [w:] Z. Drozdowicz (red.), *Mity historia i struktura mistyfikacji*, Poznań 1997.
- Hastings A., *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion, and Nationalism*, Cambridge 1997.

- Górak-Sosnowska K., Pędziwiatr K., Kubicki P. (red.), *Islam i obywatelskość w Europie*, Warszawa 2006.
- Gronowska G., *Rada Europy wobec problemu mniejszości narodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1991, Nr 10.
- Grucza F., *Język (Narodowy) – Tożsamość (Narodowa) – Integracja (Europejska)*, [w:] E. Jeleń, M. Rauen, M. Świątek, J. Winiarska (red.), *Zmiany i rozwój języka oraz tożsamości narodowej – trendy w procesie integracji europejskiej*, Kraków 2002.
- Hazard P., *Kryzys świadomości europejskiej 1680–1715*, Warszawa 1974.
- Hearn J., *Rethinking Nationalism. A Critical Introduction*, Basingstoke 2006.
- Hobsbawm E., *Debunking Ethnic Myths*, „Open Society News” 1994.
- Hobsbawm E., *Narody i nacjonalizm po 1780 roku. Program, mit, rzeczywistość*, Warszawa 2010.
- Hobsbawm E., *Nations and Nationalism since 1780. Programme Myth, Reality*, Cambridge 1990.
- Hooghe L., Marks G., *Tożsamości wielorakie*, „Nowa Europa. Przegląd Natoliński” 2007, 1(5).
- Hussain D., *Brytyjscy muzułmanie, 9/11 i 7/7*, [w:] K. Górak-Sosnowska, K. Pędziwiatr, P. Kubicki (red.), *Islam i obywatelskość w Europie*, Warszawa 2006.
- Janusz G., *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*, Lublin 2011.
- Janusz G., Bajda P., *Ochrona mniejszości. Standardy europejskie*, Warszawa 2000.
- Jarymowicz M., *Tożsamość jako efekt rozpoznawania siebie wśród obcych*, [w:] P. Boski, M. Jarymowicz, H. Malewska-Peyre, *Tożsamość a odmienność kulturowa*, Warszawa 1992.
- Jawłowska A., *Pytania o europejską tożsamość XXI w.*, [w:] J. Gąssowski, J. Goćkowski, K. M. Machowska (red.), *Problemy cywilizacyjne naszej współczesności*, Pułtusk 2007.
- Jaskułowski K., *Co to jest nacjonalizm*, „Sprawy Narodowościowe – Seria Nowa” 2001, z. 18.
- Jaskulski M., *Historia i mit historyczny w doktrynie politycznej*, „Historyka” 1984, t. 14.
- Jernudd B., Shapiro M. (red.), *The Politics of Language Purism*, Berlin 1989.
- Joseph S., Schulz J., Castan M., *The International Covenant on Civil and Political Rights, Cases, Materials and Commentary*, Oxford 2004.
- Just T., Lacorne D. (red.), *Language, Nation, and State. Identity Politics in a Multilingual Age*, New York, 2004.
- Juszczak E., *Muzułmanie w Belgii*, [w:] A. Parzymies, (red.), *Muzułmanie w Europie*, Warszawa 2005.
- Kamusella T., *Nacjonalizm i jego badacze (z perspektywy anglosaskiej)*, *Przegląd literatury*, „Sprawy Narodowościowe – Seria Nowa” 2001, z. 18.
- Kemiliäinen A., *Nationalism. Problems Concerning the World. The Concept and Classification*, Iväskyla 1964.
- Kellas G., *The Politics of Nationalism and Ethnicity*, London 1991.
- Kłoskowska A., *Teoretyczne spory na temat narodu a ujęcie kulturowe i indywidualizujące*, „Przegląd Zachodni” 1994, 4 (273).
- Kłosowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 2005.
- Kohn H., *The Idea of Nationalism*, New York 1945.
- Kołakowski L., *Obecność mitu*, Wrocław 1994.
- Kołakowski L., *O stereotypach narodowych*, [w:] *Mini-wykłady o maxi-sprawach. Seria druga*, Kraków 2001.

- Konarski W., *Status Quo Approval, Autonomy Or Secession? Ethno – Regionalistic Movements as the Form of Nationalism in Contemporary Europe*, „Warsaw Special Convention of the ASN”, 18 VII.
- Konarski W., *Pragmatycy i idealisci. Rodowód, typologia i ewolucja ugrupowań politycznych nacjonalizmu irlandzkiego w XX wieku*, Pułtusk – Warszawa 2001.
- Kosman M., *Mity w polskiej literaturze historycznej*, [w:] Z. Drozdowicz (red.), *Mity historia i struktura mistyfikacji*, Poznań 1997.
- Krejčí J., Velimsky V., *Ethnic and Political Nations in Europe*, London 1981.
- Kurczewska J., *Naród w socjologii i ideologii polskiej*, Warszawa 1996.
- Kwaśniewski K., *Konflikt etniczny*, „Sprawy Narodowościowe – Seria Nowa” 1994, t. III, z. 1(4).
- Kwaśniewski K., *O nacjonalizmie inaczej*, „Sprawy Narodowościowe – Seria Nowa” 1996, t. V, z. 1(8).
- Kwaśniewski K., *Tożsamość kulturowa*, [w:] Z. Staszczak, *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*, Warszawa – Poznań 1987.
- Langwiesche D., *Naród, nacjonalizm, państwo narodowe. Stan i perspektywy badań*, „Sprawy Narodowościowe – Seria Nowa” 2002.
- Lemmen T., *Muslims in Deutschland. Eine Herausforderung für Kirche und Gesellschaft*, Baden-Baden 2001.
- Lesthaeghe R., *Communities and Generations: Turkish and Moroccan Populations in Belgium*, Brussels 2000.
- Łuczak J., *Polityka językowa Unii Europejskiej*, Warszawa 2010.
- Machud-Mendecka E. (red.), *Oblicza współczesnego islamu*, Warszawa 2003.
- Marciszuk P., *Mit, filozofia, literatura*, [w:] A. Kowalczykova, *Zbliżenia: literatura, historia, obraz, mit...*, Warszawa 1998.
- Mariański J., *Kościół katolicki w społeczeństwie obywatelskim. Refleksje socjologiczne*, Lublin 1998.
- Mariański J., *Religijność w społeczeństwie polskim w perspektywie zsekularyzowanej Europy*, [w:] W. Wesółowski (red.), J. Włodarek, *Kręgi integracji i rodzaje tożsamości. Polska Europa Świat*, Warszawa 2005.
- Markiewicz G., *W kręgu badań nad mitem historycznym. Stan badań i postulaty badawcze*, [w:] A. Barszczewska-Krupa (red.), *Historia. Mity. Interpretacje*, Łódź 1996.
- Maus M., *Oeuvres*, Edition du Minuit, Paris 1969.
- Merton R. K., *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Warszawa 1982.
- Michalska A., *Prawa językowe osób należących do mniejszości narodowych. Standardy międzynarodowe*, „Sprawy Narodowościowe – Seria Nowa” 1997, t. VI, z. 2 (11).
- Michałowska G., *Współczesny nacjonalizm a państwo*, [w:] E. Haliżak (red.), *Państwo we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 1995.
- Mik C., *Ochrona mniejszości narodowych w prawie europejskim*, „Państwo i Prawo”, 1996, nr 3.
- Mikułowski-Pomorski J., *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*, Kraków 2006.
- Miłosz Cz., *Ogród nauk*, Lublin 1986.
- Mojsiewicz G., *Złożoność kwestii narodowej i nacjonalizmu*, [w:] K. Glass (red.), *Obcy – Sąsiedzi – Niechciani partnerzy*, Poznań-Toruń 1995.
- Moynihan D. P., *Pandaemonium. Ethnicity in International Politics*, Oxford 1994.
- Nalborczyk A. S., *Muzułmanie w Niemczech – wielka społeczność religijna nieuznana przez państwo*, [w:] A. Parzymies (red.), *Muzułmanie w Europie*, Warszawa 2005.

- Nowak M., *U.N. Covenant on Civil and Political Rights*, CCPR Commentary, Kehl 2005.
- Nowicka E., *Polak – katolik. O związkach polskości patriotycznej z katolicyzmem w potocznej świadomości Polaków*, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 1992, nr 1.
- Nowicki M. A., *Europejska Konwencja Praw Człowieka. Wybór orzecznictwa*, Warszawa 1999.
- Europejski Trybunał Praw Człowieka. Orzecznictwo*, t. 2 „Prawa do życia i inne prawa”, oprac. M. A. Nowicki, Kraków 2002.
- Ossowski S., *Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzny*, [w:] *Dzieła*, t. 3, Warszawa 1967.
- Ossowski S., *O ojczyźnie i narodzie*, Warszawa 1984.
- Ossowski S., *Więź społeczna i dziedzictwo krwi*, [w:] *Dzieła*, t. 2, Warszawa 1966.
- Paleczny T., *Kontrowersje teoretyczne wokół socjologicznych ujęć nacjonalizmu*, „Sprawy Narodowościowe – Seria Nowa” 1994, t. II, z. 2(5).
- Panaft I., *Luand le dront écrit l’islam. L’intégration juridique de l’islam en Belgique*, Bexelles 1990.
- Pawelczyk P., *Charakterystyka mitu politycznego*, [w:] K. Borowczyk, P. Pawelczyk (red.), *W kręgu mitów i stereotypów*, Poznań – Toruń 1993.
- Pawluczuk W., *Światopogląd jednostki w warunkach rozpadu społeczności tradycyjnej*, Warszawa 1972.
- Parzymies A. (red.), *Muzułmanie w Europie*, Warszawa 2005.
- Pentikainen M., *Integration of minorities into society*, [w:] M. Scheinin, R. Toivanen (red.), *Rethinking Non – discrimination and Minority Rights*, Institute for Human Rights, Åbo Akademi University, Turku 2004.
- Pędziwiatr K., *Od islamu imigrantów do islamu obywateli: muzułmanie w krajach Europy Zachodniej*, Kraków 2005.
- Phillips A., Rosas A., *The Un Minority Rights Declaration*, Turku 1993.
- Piotrowski R., *Mity i podania a tożsamość narodowa i kulturowa*, „Społeczeństwo i Polityka. Pismo Edukacyjne” 2006, 3–8.
- Piotrowski A., *Proces kształtowania tożsamości narodowej w dyskursie potocznym i publicznym*, [w:] W. Wesolowski, J. Włodarek (red.), *Kręgi integracji i rodzaje tożsamości. Polska. Europa. Świat*, Warszawa 2005.
- Pomian K., *Europa i jej narody*, Warszawa 1992.
- Pomian K., *Historia. Nauka wobec pamięci*, Lublin 2006.
- Posern-Zieliński A. (red.), *Etniczność a religia*, Poznań 2003.
- Radzik R., *Formowanie się narodów w Europie Środkowo-Wschodniej*, „Kultura i społeczeństwo” 1993, nr 4.
- Radzik R., *Między zbiorowością etniczną a wspólnotą narodową*, Lublin 2000.
- Radzik R., *Od zbiorowości etnicznej do wspólnoty narodowej. Podstawowe pojęcia układu etniczno-narodowego w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku*, „Studia Socjologiczne” 1999, nr 2.
- Radzik R. (red.), *Tożsamości zbiorowe Białorusinów*, Lublin 2012.
- Ryan M., *Nationalism, Ethnicity and European Unity: An Irish Perspective*, bmrw (powielony tekst wykładu wygłoszonego w Oxfordzie 14 listopada 1993 r.).
- Rusek H., *Religia a tożsamość pogranicza*, [w:] O. Šrajeroová, *Otázky národní identity – determinanty a subjektivní vnímání v podmínkách současné multietnické společnosti. Slezský ústav, Dokumentační a informační středisko Rady Evropy*, Opava – Praha 2001.
- Rycerska I., *Grupy narodowe i etniczne w systemie politycznym Kanady*, Kielce 2003.
- Sadowski A., *Pojęcie grupy etnicznej w socjologii*, „Studia Socjologiczne” 1973, nr 4.

- Şen F., *Islam in Deutschland*. München 2002.
- Shils E., *Primordial, personal, ascred and civil ties*, „British Journal of Sociology” 1957, nr 7.
- Schnapper S., *La Communauté des citoyens. Sur l'idée moderne de nation*, Paris 2003.
- Sierpowski S., *Mniejszości narodowe jako instrument polityki międzynarodowej w latach 1919–1939*, Poznań 1986.
- Sierpowski S. *Minorities in the System of the League of Nations* [w:] P. Smith (red.), *Ethnic Groups in International Relations*, New York 1991.
- Sierpowski S., *Wokół znaczenia międzywojennych koncepcji międzynarodowej ochrony mniejszości*, „Sprawy Narodowościowe – Seria Nowa” 1996, t V, z. 1 (8).
- Siwiec M., *Mit mesjaństwa polskiego narodu wybranego*, [w:] Z. Drozdowicz (red.), *Mity historia i struktura mistyfikacji*, Poznań 1997.
- Skrok Z., *Słowiańska moc czyli o niezwykłym wkroczeniu naszych przodków na europejską arenę*, Warszawa 2006.
- Skubiszewski K., *Nacjonalizm w dzisiejszej Europie*, „Sprawy Międzynarodowe” 1993, nr 3.
- Snyder L. L., *The Meaning of Nationalism*, New Brunswick-New Jersey 1962.
- Sobczak J., *Europa mniejszości. Standardy prawne ochrony mniejszości narodowych i etnicznych oraz ich realizacja w polskim systemie prawnym*, [w:] M. Musiał-Karg, *Europa XXI w. Perspektywy i uwarunkowania integracji europejskiej*, Poznań 2007.
- Sobczak J., *Mniejszości narodowe zagrożeniem dla bezpieczeństwa Polski?*, [w:] S. Wojciechowski, A. Potyrała (red.), *Bezpieczeństwo Polski. Współczesne wyzwania*, Warszawa 2014.
- Sobczak J., *Ochrona mniejszości narodowych w prawie europejskim*, [w:] W. J. Burszta, M. J. Dudziak, R. Piotrowski (red.), *Europa – Slavia – Germania. W poszukiwaniu tożsamości*, Warszawa – Gorzów Wielkopolski 2009.
- Sobczak J., *Podstawy wiedzy o państwie i prawie*, Poznań 2002.
- Sobczak J., *Wokół problemu definicji mniejszości narodowych*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2003, nr 1.
- Sobecki M., *Profile identyfikacyjne w analizie tożsamości kulturowej*, [w:] L. Dyczewski, D. Wadowski, op. cit., s. 38 – 39;
- Sokołowski T., *Typologia nacjonalizmów i ich przejawy*, [w:] S. Helnarski (red.), *Nacjonalizm, konflikty narodowościowe w Europie Środkowej i Wschodniej*, Toruń 1994.
- Sozański J., *Ochrona mniejszości w systemie uniwersalnym, europejskim i wspólnotowym*, Warszawa 2002.
- Stefanowicz J., *Bunt mniejszości*, Warszawa 1977.
- Sułkowski J., *The Problem of International Protection of National Minorities*, New York 1944.
- Szacka B., *Mity a rzeczywistość społeczeństw nowoczesnych*, [w:] E. Mokrzycki, M. Ofierska, J. Szacki (red.), *O społeczeństwie i teorii społecznej. Księga poświęcona pamięci Stanisława Osowskiego*, Warszawa 1985.
- Szmyd J., *Polski fenomen religijny – historia i współczesność*, „Euhemer. Przegląd Religioznawczy” 1991, nr 2.
- Szmyd J., *Religia a identyfikacja narodowa*, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 1994, nr 7.
- R. Szul, *Język, naród, państwo. Język jako zjawisko polityczne*, Warszawa 2009.

- Szyfer A., *Tożsamość kulturowa. Implikacje teoretyczne i metodologiczne*, [w:] I. Bukowska-Floreńska (red.), przy współudziale H. Rusek, *Śląsk Cieszyński i inne pogranicza w badaniach nad tożsamością etniczną, narodową i regionalną. Studia etnologiczne i antropologiczne*, t. 1, Katowice 1997.
- Ścigaj P., *Tożsamość narodowa. Zarys problematyki*, Kraków 2012.
- Tazbir J., *Polskie oświecenie wobec problemów asymilacji*, [w:] J. Tazbir, *Pokuszenie historyczne. Ze świata szabel i kontuszy*, Łomża 2011.
- Thomas G., *Linguistic Purism*, London 1991.
- Topolski J., *Mity a problem prawdy historycznej*, [w:] A. Barszczewska-Krupa (red.), *Historia. Mity. Interpretacje*, Łódź 1996.
- Wadowski D., *Tożsamościowa funkcja polskich mitów narodowych*, [w:] L. Dyczewski, D. Wadowski, *Tożsamość polska w odmiennych kontekstach*, Lublin 2009.
- Wallerstein I., *Koniec świata jaki znamy*, Warszawa 2004.
- Wapiński R., *Mit – nawyk i kreowanie (na podstawie stosunków do narodów Rzeczypospolitej na przełomie XIX i XX wieku)*, [w:] A. Barszczewska-Krupa (red.), *Historia. Mity. Interpretacje*, Łódź 1996.
- Wiatr J., *Naród i państwo*, Warszawa 1969.
- Wiatr J., *Naród i państwo. Socjologiczne problemy kwestii narodowej*, Warszawa 1973.
- Wiatr J., *Powrót do historii. Nacjonalizmy w erze postkomunistycznej*, „Sprawy Narodowościowe – Seria Nowa” 1994, t. III, z. 1(4).
- Wiatr J., *Spółczesność. Wstęp do socjologii systematycznej*, Warszawa 1979.
- Wojciechowski S., *Nacjonalizm w Europie Środkowo-Wschodniej*, Wrocław 1998.
- Wojtas A., *Mit demokracji politycznej a demokratyzacja*, [w:] W. Wojdyła, *Wychowanie a polityka. Mity i stereotypy w polskiej myśli społecznej dwudziestego wieku*, Toruń 2000.
- Wright S., *Language Policy and Language Planning. From Nationalism to Globalisation*, Palgrave Macmillan 2004.
- Wyderka B., *Język jako wyznacznik odrębności etnicznej*, [w:] *Národnostní menšiny na telomu tisícletí. Slezský ústav Slzského Zemsko muzea v Opavi, Dokumentační a informační středisko Rady Evropy v Praze*, Oprawa – Praha 2002.
- Zachariasz L., *Religia a tożsamość narodowa*, [w:] T. Chrobak (red.), Z. Stachowski *Idea narodu w kulturze narodów słowiańskich*, Rzeszów 1997.
- Zaleski W. J., *Międzynarodowa ochrona mniejszości*, Warszawa 1932.
- Zendrowski R., Pieńkowski J., *Kwestie narodowościowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Zagadnienia teoretyczne*, Warszawa 2014.
- Zientara B., *Struktury narodowe średniowiecza. Próba analizy terminologii przedkapitalistycznych form świadomości narodowej*, „Kwartalnik Historyczny” 1977, nr 2.
- Zientara B., *Świadomość narodowa w Europie Zachodniej w średniowieczu. Powstanie i mechanizmy zjawiska*, [w:] *Państwo, naród stany w świadomości wieków średnich*, Warszawa 1990.
- Zientara B., *Świt narodów europejskich. Powstawanie świadomości narodowej na obszarze Europy po karolińskiej*, Warszawa 1985.
- Żelazny W., *Etniczność. Ład – konflikt – sprawiedliwość*, Poznań 2006.
- Żelazny W., *Nierozwiązywalne równania etyczne*, Rzeszów 2008.

Słowa kluczowe: mniejszość narodowa; tożsamość narodowa; język mniejszości; prawa człowieka; prawo międzynarodowe.

Summary

Keywords: national minority; national identity; languages of minority; human rights; international law.

The problem of protection languages of national minority in european countries is connected with necessity of protection minorities themselves. The term „minorities” and the scope of thers rights are open question. The existence of a minority in a particular countrys depends on the authorities’ acknowledgment of this fact. The state must recognize the existence of minorities within its borders and grant them rights.

Protection of the rights of national minorities, including the need to protect the minority language, belong to those issues which are of interest of international organizations and institutions and are also subject to regulation in relevant treaties and international agreements. The identification of national minorities takes place through self-categorization and based on components such as: language, cultural heritage, historical memory, community of symbols, territorial boundaries, possibly also religion, constituting national identity, and their development and cultivation is most often protected.